

A soproni volt ferences templom és kolostor festett dekorációjának és stukkóinak kutatása (1997–2006)

Lángi József

A magyarországi korai gótika kiemelkedő jelentőségű alkotása az egykori ferences templom. Kolostora is középkori eredetű, de jelentős átépítések sorozatával nyerte el jelenlegi barokkos tömegét, térstruktúráját. Az épületegyüttesre vonatkozó levéltári anyag hazai viszonylatban gazdagnak mondható, és a művészettörténeti szakirodalom is sokat foglalkozott velük, de a koronként változó, átalakuló, megújuló festett dekorációjáról alig tudunk valamit.¹ Kutatásainkra nagy megszakításokkal, több fázisban került sor, viszont szerencsés módon akkor csak kisebb építőmesteri munkák történtek, így viszonylag nyugodt körülmények között folytathattuk vizsgálatainkat. Ezt követően három nagyobb beavatkozásra került sor. 2001-ben Szentkirályi Miklós ötletterve alapján Seres László vezetésével a hajók boltozatainak és négy pillérének restaurálása történt meg. Majd 2010–2011-re fejeződött be a szentély alatt radikális megoldással történt kriptaátalakítás, pontosabban a barokk kripta teljes elbontását követő új urnatemetős kripta megépítése és a templom világításának korszerűsítése. Végül 2007 után egészen más elvi megközelítéssel a szentély boltozatának és déli falának festőrestaurátori megújítására került sor, amely Bóna István restaurálási programterve alapján került kivitelezésre. E munka Novák Judit és Fazekas Gyöngyi irányításával zajlott. Mindennek ellenére még közel sem tekinthetők befejezettek a festőrestaurátori

1. kép. A szentélyfej 1857-ben készült neobarokk kifestése a kutatás előtt

munkák, mivel az oldalfalak, karzatok, oltárok és a szószék restaurálása még várat magára.

Kutatásaink megkezdéséig az orgonakarzat északi és déli falán látható, a Széchenyi-síremléket keretező és a szentélyzáradék boltozatát, illetve déli falát díszítő ornamentális díszítőfestésen kívül elszürkült, elszennyeződött fehér, enyves és meszes festések fedték a falakat, amelyek semmit sem árultak el az egykor gazdag színvilágú belső dekorációról (1. kép). A kutatásunkkor még látható falképei újkoriak, a 18. század második feléből és a 19. század közepéről származnak. Több periódusban készült középkori kifestések az épületegyüttesen belül csupán a káptalanteremben voltak ismertek, melyek az 1949–1951-ben végzett műemléki helyreállítás során eltávolított ornamentális barokk festés alól kerültek felszínre.² E falképeket – nem a legszerencsésebb módon – Bartha László 1951-ben restaurálta.³ Rómer Flóris 1874-ben ki-

¹ Dr. Gerecze Péter: A műemlékek helyrajzi jegyzéke és irodalma. In Báró Forster Gyula (szerk.) *Magyarország műemlékei*. II. kötet. Budapest, 1906, p. 747.; Gyulai Rudolf: Soproni templomunk. In Erdélyi László (szerk.): *A pannonhalmi Szent Benedek-Rend története*. V. kötet. Szerk. Budapest, 1907, Szent István Társulat, pp. 270–275.; Karácsonyi János: *Szent Ferencz rendjének története Magyarországon 1711-ig*. Budapest, 1924, Magyar Tudományos Akadémia, pp. 251–265.; Barcza Leánder: *A soproni bencés templom és székház. Adatok főleg a templom történetéhez Sz. Ferenc halálának 900 éves jubileuma alkalmából*. Kézirat.; Csatai Endre: *Sopron és környéke műemlékei*. Budapest, 1953, p. 213.; Házi Jenő: A soproni ferences templom jötevője. *Soproni Szemle* 15. évf. 4. sz. pp. 308–316.; Marosi Ernő (szerk.): *Magyar művészet 1300–1470*. Budapest 1987. p. 69., 81., 161., 313., 329., 331., 419., 456., pp. 465–466., p. 516., 829., 835., 861.; Nemes András: *Sopron bencés templom és káptalanterem*. TKM füzetek 496. Budapest, 1994, p. 12.; Nemes András: *A soproni bencés templom és kolostor*. Sopron, 2008.; Haris Andrea: Értékvédelem vagy újdonságérték? A soproni bencés templom XXI. századi „műemlékvédelme”. *Műemlékvédelem* LV. 2011/3, pp. 215–221.

² Csatai 1953. p. 219; Radocsay Dénes: *A középkori Magyarország falképei*. Budapest, 1954, Akadémia, pp. 208–209.; Csemegi József: Mikor épült a soproni volt ferences kolostor káptalanterme? *Soproni Szemle* 17. évf. 2. sz. 1963, pp. 97–113.; Nemes András – Gabrieli Gabriella: A soproni ferencesek kápolnája és káptalanterme (építéstörténeti vázlat). *Soproni Szemle* 66. évf. 1. sz. 2012, pp. 49–63.

³ *Sopron Káptalan-terem restaurálása*, KÖH Tervtár 25 686.

adott művében így emlékezik meg a templom falképeiről: „...”, ma Benczések góth egyházában is láthatók minden oldalon a bemészelt falfestmények.”⁴ Csatkai Endre tesz említést arról, hogy „Weis Károly szerint az oszlopfők festve voltak, levéldíszük vörös alapon zöld, a bennük lévő fejek pedig hússzínűek. Ma durva meszelés fedi el a formákat.”⁵ Ismertük még az északi kapu timpanonjában a Storno Ferenc által 1860-ban feltárt és erősen átfestett Köpönyeges Mária ábrázolást, amelyet 1994-ben Pintér Attila restaurált újra, mivel addigra már a teljes megsemmisülés fenyegette.⁶ Itt kell viszont megjegyeznünk, hogy Storno egy 1856-ban készült ceruzarajzán, amely a templom északi homlokzatát ábrázolja, már látható a Mária ábrázolás vázlatos megjelenítése. Tehát már ekkor is látható volt.⁷

Kutatásunk megkezdése előtt lényegében ennyi információ állt rendelkezésre a középkori és az azt követő festésekről. Barokk berendezésének keletkezési körülményeiről, további sorsáról, az oltárképek restaurálásairól viszont sok hasznos adatot találtunk Barcza Leánder dr. *A soproni bencés templom és székház* című kéziratában, amely 1926-ban íródott. Sok tekintetben korlátozott, nehézségektől terhelt kutatásaink nem minden előzmény nélküliek, mivel 1969-ben Dávid Ferenc művészettörténész az orgonakarzat déli pillérén és déli falán, illetve az északi karzat feletti pillérfejezeteken végzett kisebb kutatást.⁸ E vizsgálatok készítették elő a Sedlmayr János építész által jegyzett, 1972-ben megindult helyreállítási munkákat, melyek az 1980-as évek elejéig nagyrészt a homlokzatra terjedtek ki. Majd 1995-ben Deák Klára és

Fazekas Gyöngyi festőrestaurátorok a szentély déli falán található feliratos táblát kutatták kisebb szondákkal⁹, végül 1997-ben M. Nagy Éva és Fazekas Gyöngyi szondázó vizsgálata során látott napvilágot több, különböző korszakból származó festéstörredék az északi mellékhajó északkeleti sarkában és boltozatán.¹⁰ E feltárások eredményeire támaszkodva terveztük meg szondázó kutatásunkat, és az ideálisnak nem nevezhető körülmények ellenére is igyekeztünk a lehető legtöbb ismeretet megszerezni, hogy a templombelső restaurálásának megtervezéséhez minél több adat álljon rendelkezésre. Feltárásaink során a megtalált festett rétegek datálásánál eleinte a korábbi kutatók kronológiáját, és a munkánkkal párhuzamosan folyó – Gabrieli Gabriella régész, illetve Bartos György és Nemes András művészettörténészek által vezetett kutatások eredményeit vettük alapul, és ezen periodizációknak megfelelően kelteztük az egyes rétegeket.¹¹ E kutatások során kiderült, hogy a korábban feltételezett építési szakaszok sokkal több periódusra bonthatók, amelyeket a hozzájuk kapcsolódó festésrétegek is igazolnak.

Színrekonstrukcióink elkészítéséhez a Vajda József (ART'V Kft.) által, az Állami Műemlékhelyreállítási és Restaurálási Központ megbízásából készített fotogrammetriai felméréseket használtuk.

Főbb építési, festési periódusok

- **1280 körül** megépítették a templomot, de hajója ekkor feltételezhetően még boltozatlan csarnoktér. Szentélyében és nyugati kapuján viszont már ekkor is készült élénk színezésű kifestés.

A szentélytől délre, annak építésénél korábban fennállhatott egy kisebb kápolna, melyet 1250–60 körül emelhettek. Szentélyzáradékanak alapfalai a sekrestyében végzett régészeti kutatás során kerültek felszínre, falai viszont ma is állnak. Ennek belső falsíkjait fehér meszelés fedte, falazott oltármenzája mögött pedig vörös festés nyomai látszanak.

- **1330 körül** épült fel a káptalanterem – amelyet később átalakítottak – nyugati falát és belső falfelületeit, boltozati bordáit már a középkorban több periódusban kifestették.

- **1380–1400 körül** megépült a hajó északi falához kapcsolódó torony.

- Korábbi vélekedések szerint **1450 körül** készülhetett el a hajó jelenlegi boltozta és áttört, mérműves mellvéddel épített orgonakarzata, majd az egész templomot újra ki-

⁴ Rómer Ferencz Flóris: *Régi falképek Magyarországon*. Monumenta Hungariae Archeologica III., Budapest, 1874, Magyar Tudományos Akadémia Archeológiai Bizottsága, p. 140.

⁵ Csatkai 1953. p. 212.; Weis, Karl: Die gotische Benediktiner-Kirche in Ödenburg. *Jaahrbuch d. K. K. Central Commission 1863*. pp. 339–347.

⁶ Rómer 1874. p. 140.; Radocsay 1954. p. 208.; Pintér Attila: *A soproni, volt ferences, majd bencés templom északi kapujának restaurálása 1994*. ÁMRK Dokumentációtár 229., ma a Magyar Építészeti Múzeum és Műemléki Dokumentációs Központ Tervtárában; Lóvei Pál: Id. Storno Ferenc emlékkiállítás Sopronban. *Műemlékvédelmi szemle 1997*. 1–2. pp. 206–207; Gombosi Beatrix: *Köpönyeges Mária ábrázolások a középkori Magyarországon. Schutzmantelmadonnen aus dem mittelalterlichen Ungarn*. Devotio Hungarorum 11., Szeged, 2008, Szegedi Tudományegyetem BTK, Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, pp. 176–177.

Az átfestésre 1867-ben került sor, mert Storno szignálta „művét”, amely a bal alsó sarokban olvasható „Storno pinx. 1867”. A Soproni Múzeum őrzi id. Storno Ferenc rekonstrukciós tervét ltsz: S 86 1101. 1, melynek felirata: Mariaschutz, Temperabild im Tympanon des hauptportals an der Benedictine Kirche in Ödenburg aufgedeckt u restaurirt von Frantz Storno 1867. Hátoldalán pedig a következő felirat látható: Renovit 1894 oktober: Fran, Storno junior, amely arra utal, hogy az ifjabb Stornonak 1894-ben már apja „művét” kellett restaurálni.

⁷ Id. Storno Ferenc 1856-os vázlatfüzete, Soproni Múzeum, ltsz. S 84 110, N27 (170).

⁸ Dávid Ferenc: *Történeti összefoglalás, Sopron, v. ferences templom*. KÖH Tervtár 27 655., ma a Magyar Építészeti Múzeum és Műemléki Dokumentációs Központ Tervtárában; Tóth Sándor – Dávid Ferenc: *Beszámoló a soproni egykori ferences templom műemléki falkutatásáról és helyreállítási javaslat*. KÖH Tervtár 14 141., ma a Magyar Építészeti Múzeum és Műemléki Dokumentációs Központ Tervtárában.

⁹ Deák Klára: *Sopron, Bencés-kecske-templom belső restaurálási programterv 1995*. ÁMRK Dokumentációtár 341., ma a Magyar Építészeti Múzeum és Műemléki Dokumentációs Központ Tervtárában.

¹⁰ Az elvégzett munkáról nem készült dokumentáció.

¹¹ Csemegi 1963. pp. 97–115.; Marosi Ernő (szerk.) 1987. p. 313., 419., 456., 516., 677.; Bartos György: Megjegyzések a soproni ferences templom építéstörténetéhez. In Haris Andrea (szerk.): *Koldulórendi építészet a középkori Magyarországon*. Budapest, 1994, Országos Műemlékvédelmi Hivatal, pp. 177–192.; Nemes 1994. pp. 258–260.; Ezt a kronológiát az újabb kutatások eredményei sem változtatták meg, Nemes András: *A soproni ferences-bencés templom és kolostor*. Sopron, 2011.

festették, de e datálásnak sok tekintetben ellentmondanak az újabb kutatások eredményei.

• Feltehetően a **17. század második felében** az orgonakarzathoz kapcsolódóan a hajó északi és déli falán stukókkal és falképekkel díszített karzatokat emeltek.¹² E karzatok közül az északi középkori eredetű. A hatalmas konzolok a torony építésekor kerültek beépítésre, csupán mellvédje készült a 17. században.

• **1750 körül** kiváló színvonalú, fából faragott barokk oltárt állítottak a szentélyben (Mária mennybemenetele) és a mellékhajók keleti falánál (Szent Ferenc, Szent Antal). Ekkor készül a GJFA 1754-es jelzésű szószék is. Feltételezésünk szerint ebben az időben a falfelületeket szekko technikájú, ornamentális és feliratos festéssel díszítették.

1770 után téglából épített műmárványozott oltárokat állítottak a szentély északi és déli falánál (Szeplőtelen fogantatás, Szent Anna). Ekkor kaphatta műmárvány borítását a déli mellékhajóban álló „Kapisztrán-szószék” középkori mellvédje. **1779-ben** – talán a lépcsőházzal és a káptalanteremmel egy időben – Dorffmaister István a karzat északi és déli falán egy-egy freskót festett.¹³ Valószínű, hogy a káptalanterem mára elveszett freskó technikájú, ornamentális rokokó falképei is ebben az időszakban készültek. Volutás, virágfüzéses motívumaik rokonságot mutatnak Dorffmaister másutt kivitelezett, de hasonló jellegű ornamentális dekorációival.

• **1787-ben** II. József szerzetesrendeket feloszlató rendeletének eredményeként megszűnt a templom eredeti funkciója, egyes berendezési tárgyait elárverezték. **1802-ben** a bencések vették használatba, akik az elveszett padokat és egyéb felszereléseket bécsi vásárlásokkal pótolták. Újrafestették a király és a királynő koronázásokat megörökítő feliratos „táblát” a szentély déli falán.

• **1851–52-ben** Storno Ferenc tervei szerint Szent István és Szent Benedek tiszteletére oltárt állítottak a mellékhajók keleti falán, amelyek képeit Storno Ferenc maga festette.

¹² Csatkai 1953. pp. 212–213. két korszakban készült alkotásnak tartja a karzatokat, de véleményünk szerint egy időben készültek és ugyanazoknak a mestereknek a munkája mindkettő. Nem zárható ki az sem, hogy a király és királynő koronázások során vált szükségessé megépítésük. Pálffy Géza: *A Szent Korona a 17. századi Sopronban. Soproni Szemle* 67. évf. 4. sz. 2013. p. 405.; Pálffy Géza: *A Szent Korona Sopronban. Nemzeti kincsünk soproni emlékhelyei*. Sopron–Budapest, 2014, Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára–MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, pp. 63–65.

¹³ Rövid, de pontos leírásuk az 1. jegyzetben felsorolt művekben található. Garas Klára: *Magyarországi festészet a XVIII. században*. Magyarországi barokk festészet II. Budapest, 1955, Akadémiai Kiadó, p. 194., de csak az Immaculata képet említi, míg a „Stephan Dorffmaister pinxit” 1997. kiállítási katalógusban Dorffmaister művei között nem is szerepel. Kostyál László – Zsámbéki Mónika (szerk.): *„Stephan Dorffmaister pinxit”. Dorffmaister István emlékkiállítás. Gedenkausstellung von Stephan Dorffmaister*. Szombathely–Eisenstadt–Sopron–Zalaegerszeg. Katalógus és tanulmánykötet. Zalaegerszeg–Szombathely, 1997.; Pontos leírásukra, művészettörténeti értékelésükre 2022-ig kellett várnunk. Gaylhoffer-Kovács: Sopron, volt ferences, ma bencés plébániatemplom (Kecsketemplom). In: Jernyei Kiss János (szerk.): *Barokk freskófestészet Magyarországon* III. Budapest, 2022, MMA Kiadó pp. 292–305.

Ebben az időszakban nagyarányú „restaurálást” végeztek. Berendezésének színvilága megváltozott, újraaranyozták, oltárképeit Johann Rath stajerországi mester **1857-ben** részlegesen átfestette, szignója a főoltárkép alján, középen olvasható: *I. Rath: ref. 1857*. Véleményünk szerint ő festette a szentélyzáradék boltozatát és falait díszítő neobarokk ornamentális dekorációt is. Feltételezhetően ekkor meszelték fehérre a templomhajó falfelületeit.

• **1885–1886-ban** id. Storno Ferenc megtervezte a templom stílszerű helyreállítását. E nagyrészt homlokzati munkák kivitelezésére 1885–94 között került sor.

• **1935-ben** Legényi P. László „restaurálta” a főoltárképet, szignója a jobb alsó sarkában olvasható: *REST: 1935. LEGÉNYI P. LÁSZLÓ*.

A feltárt kifestések leírása

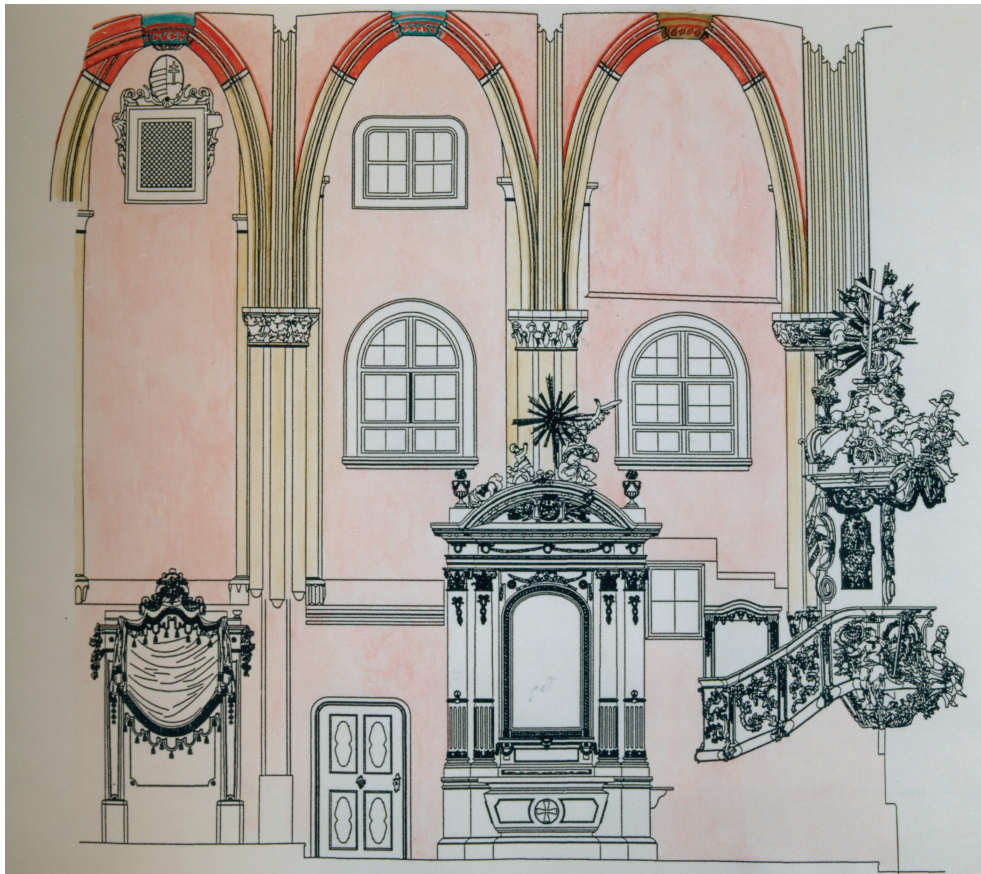
Szentély

Tárgyi és anyagi feltételek hiánya, illetve a rendelkezésre álló korlátozott idő miatt a feltárás több szakaszban zajlott, de mindennek ellenére nagy biztonsággal felvázolhatóvá vált a festett rétegek kronológiája. Első ütemben csupán egy gördülőállvány állt rendelkezésünkre, melyről még csak a boltozat egy része, majd a teljes beállványozást követően már a falfelület jelentős része vált vizsgálhatóvá. Végül a barokk oltár oromzatának megbontása után még a mögötte lévő felület is részlegesen kutathatóvá vált. Ennek alapján a következő festett rétegek írhatók le:

1. réteg A legkorábbi, tehát valószínűsíthetően a 13. század végi építkezéshez kapcsolható kifestés a szentély minden vizsgálható felületén előkerült. Boltsüvegein és az oldalfalain az első vakolatréteg 2 mm vastag, majdnem fehér színű, mészdús, finom szemcseszerkezetű, amelyet egységesen rózsaszínre festettek, csupán a bordákat kontúrozták 1 cm széles vörös vonallal (2. kép).

Kisméretű szondáinkban a boltsüvegeken osztásnak, ornamentális díszítésnek vagy figurális ábrázolásnak nyomát sem találtuk. A bordák és a zárókövek körfelületén élénk színezésű réteg kapcsolódik a falfelületek rózsaszínjéhez. Kutatásunk során kiderült, hogy a zárókövek közül csak a keletinek maradt meg eredeti plasztikája, míg a másik kettőt levésték a 17. században, viszont az épségben maradtat is teljesen átvakolták a 18–19. században (3. kép). Mélyen aláfaragott plasztikájába tégladarabokat vertek, így egy domború, lencse alakú felületet képeztek rajta, melyre a 19. század közepén enyves technikával egyszerű rozettát festettek. Az ép zárókövő feltárása után kiderült, hogy örvénylő akantusz levélköteget ábrázol, teljesen áttört, aláfaragott plasztikával. A levélkötegek kiindulópontja a zárókövő közepén megfaragott arc, melynek haja és szakála alakul át levelekké (4. kép).

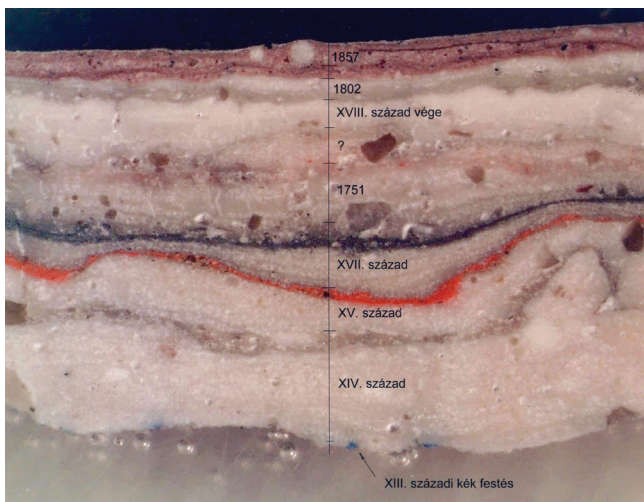
A teljes felületet 17. századi festés fedi, de alatta jól látszik, hogy a 13. században a leveleket aranyozás, az arcot pedig élénk rózsaszín, vörös és fekete festés díszítette. Jelentőségét növeli, hogy tudomásunk szerint a középkori

2. kép. Színrekonstrukció a szentély 13. századi festett dekorációjáról, déli fal

Magyarország falképfestészeti emlékein elenyésző számban fordul elő valódi laparany alkalmazása. E zárókő oldalainak homorú és domború tagozatait türkizkék, vörös és zöld színezés fedi, illetve a bordaorrhoz kapcsolódó elemen tüzes türkiz alapon fehérrel kontúrozott vörös színű, háromlevelű lóherés sormustra fut körbe (5. kép).

Hasonló, de más színezésű és ötlevelűs mustrák futnak a diadalívhez közeli zárókő peremén is. Bordáit fehérre színezték, csupán a zárókövek közelében található egy

3. kép. Mikroszkópos keresztmetszet-csiszolat a szentély egyetlen épségben maradt zárókővének festésrétegeiről

4. kép. Az egykor aranyozott, festett zárókő a feltárás után. Barna festése a 17. századból származik

5. kép. A szentély keleti zárókövének és bordáinak 13., 15. és 17. századi festése

arasnyi széles mandzsettafestés, melyet 1 cm vastag fekete vonallal állítottak meg. Ennek színezése is rendkívül változatos, a feketétől a vörösön, a türkizen át szinte a teljes spektrum megtalálható rajta, csupán a sárga hiányzik belőle. Színezése sok tekintetben rokonságot mutat a pozsonyi ferences templom szentélyében helyreállított zárókő, illetve mandzsettafestéssel. Falpilléreinak áttört szőlőleveles, szőlőfürtös fejezeteit is színezték (6. kép).

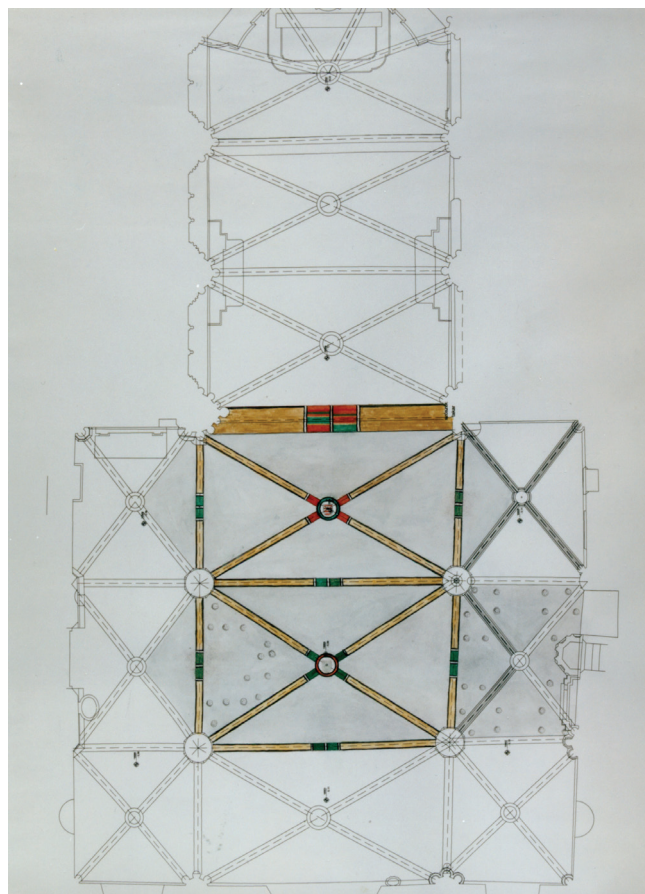

6. kép. A szentély egyik északi falpillérfejezetét díszítő 13. századi színezés

Hasáb alakú fejlemezében futó, ék alakú vájatában fekete festés került elő, míg az aprólékos szobrászi munkával kifaragott szőlőleveleknél nagyon egyszerű megoldást alkalmaztak. Csupán az alapsíkokat festették élénkvörösre, míg az ezt övező finom, csipkeszerű levelekre, fürtökre csupán egy nagyon vékony, lazúros fehér meszelést hordtak fel. Ugyancsak vörösre festették a homlokívek indításánál található kisméretű kehelyfejezeteket is.

Végezetül meg kell említenünk, hogy az 1970-es évek második felében helyreállított nyugati kapu szárkövein is többretegű festés nyomai figyelhetők meg. Közülük a legkorábbihoz fehér alapon élénkvörös színezés tartozott, de rendszerét, kiosztását az apró töredékek miatt ma már nem lehet meghatározni, mivel helyreállításakor nyers kőfelületként kívánták bemutatni.

2. réteg A legkorábbi középkori réteg felett, a hajóhoz hasonlóan megtalálható minden későbbi réteg, de az ot-taninál sokkal rosszabb állapotban. Így például feltártuk a hajó boltozatának építéskor készült 15. századi sárga bordafestés sérült maradványait is (7. kép). E réteg részletes leírását ezért a hajónál közöljük, csupán az attól eltérő elemekről ejtünk szót most. A falpillérek fejezeteinek finoman kidolgozott, aláfaragott szőlőleveleit élénkzöldre, míg az alapsíkot ekkor is vörösre festették, a szőlőfürtök pedig kékes színezést kaptak (8. kép). Ebben a korszak-

7. kép. Színrekonstrukció a hajó 15. századi festett dekorációjáról, boltozat

8. kép. A szentély egyik északi falpillérfejezetét díszítő 15. és 17. századi színezés

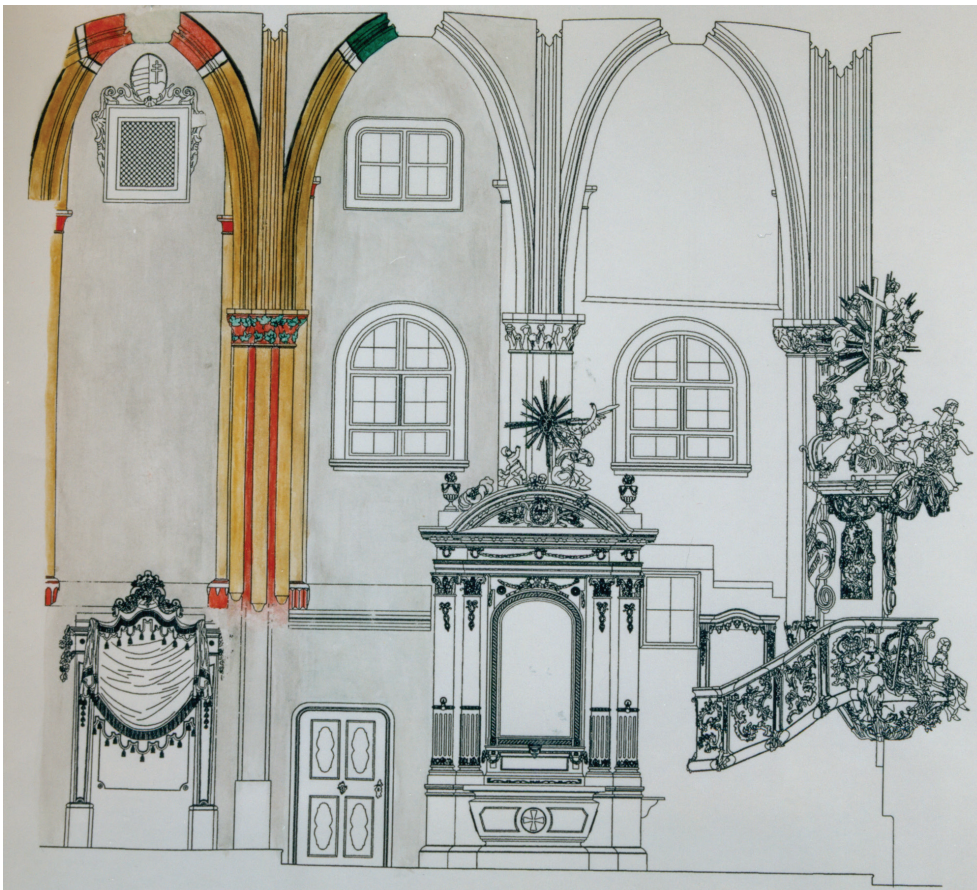
ban az ablakbélletekben álló kis oszlopok kehelyfejezetei és posztamensei élénkvrösek voltak fehér tagolással (9. kép).

3. réteg Az általunk 17. századnak tartott, szürke alapszínű kváderosztású bordafestés erősen roncsolt részletei mindenütt megtalálhatók a szentélyben, akárcsak a hajóban feltárt csillagos boltozatdíszítése (10–11. kép). E kifestés idején véshették le a szentély két nyugati zárókövének plasztikáját, és a durva felületen zöld és fekete

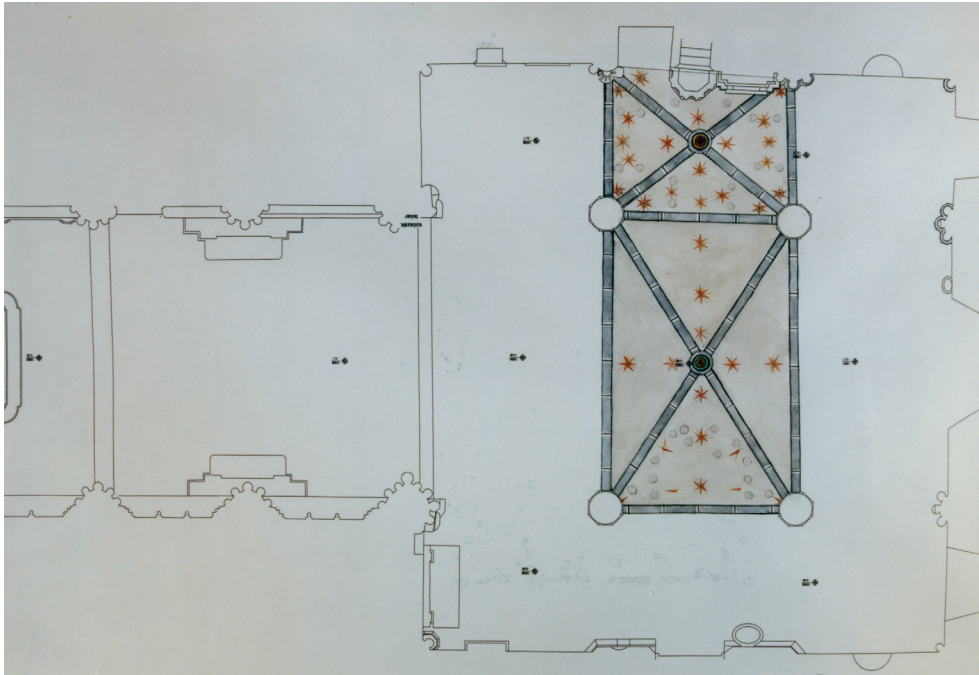
színű keretézéssel sokszirmú rozettákat festettek. Az épen maradt keleti zárókő oldalán fehér alapszínen vörös színű ornamentális festés készült. A diadalív északi pillérköte­gén található faragott női fejek ekkor kontúrozó arcfe­stéssel díszítették (12. kép), míg az ornamentális részeken élénkzöld, sárga, lila és fekete színezés figyelhető meg. A diadalív sérült fejezeti elemeit ebben az időszakban vako­latból durván kiegészítették, és ennek felületére megfes­ítették a hiányzó motívumokat.

Déli falán ekkor új, félköríves lezárású oratóriumab­lakokat nyitottak. Falait átfestették, halványszürke színű mészréteggel fedve el a korábbiakat. Síkból kiemelkedő ablakkereteit fekete vonalazással kísérték. A sekrestyeajtó feletti ablak alatt nagyleveles ornamentális díszítés került elő (13. kép).

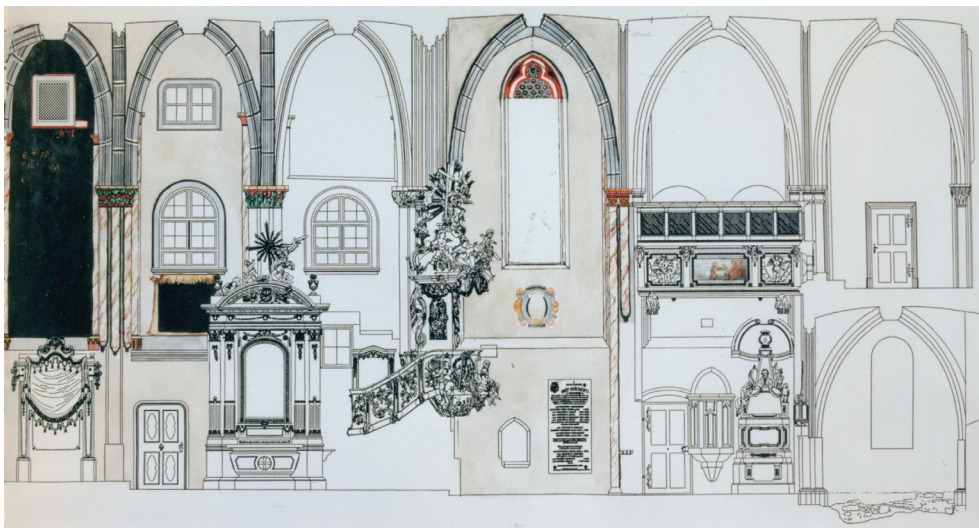
Feltételezésünk szerint a déli fal legkeletibb szakaszán 1857-ben átfestett király és királynő koronázásokat meg­örökítő felirat alatt a legkorábbi réteg sötétszürke – majd­nem fekete – alapszínre okkerrel és vörössel festett felirat is ebben a periódusban készült. Betűinek mérete 12 cm, és vízszintes vonalra „írták”. E szürke alapszín kitölti a falpillérek közötti teljes felületet (14. kép), csupán a hom­lokív alatti mezőn figyelhető meg egy zöld színű, rojtos szegélyű drapéria részlete. Még a kis 18. századi farácsos ablak mellett is megjelenik ez a szürke mező, melynek kiemelkedő külső szalagkerete vörös színezést kapott. Érdekes, hogy itt az alsó szárkő jobb oldalon túlnyúlik a függőleges száron.

9. kép. Színrekonstrukció a szentély 15. századi festett dekorációjáról, déli fal

10. kép. Színrekonstrukció a hajó 17. századi festett dekorációjáról, boltozat

11. kép. Színrekonstrukció a szentély 17. századi festett dekorációjáról, déli fal

4. réteg Véleményünk szerint a 18. század második felében a berendezés felállításakor, vagy közvetlenül azt követően újabb dekoratív kifestést kapott a templom szentélye. Ilyen részlet került elő például a fából faragott, gazdagon aranyozott baldachinos sediliával szemben, ahol azzal teljesen megegyező festett baldachin készült az északi oldalon, de a nedves falazaton ma már csak a roncsolt szekő maradványait tárhattuk fel. Boltozatát virágmustrás ornamentikával és plasztikus vonalazásos keretézéssel díszítették. A király és királynő koronázások emlékét megörökítő feliratos tábla szövegét is átfestették fehér alapszínen vörös és fekete betűket használva, de még mindig vízszintes sorokba rendezve a szöveget. Betűmérete ekkor 9 cm volt. Lejegyzett felirata:

Annae Eleonorae
Ferdinandi Ildi Conjugi Augustae Anno 1622.
 Idibus Maji.
Ferdinando IIItis
Archi Duci Austriae Anno 1625. 6to Iduum Xbris
 Magdalenae Eleonorae Theresiae
Leopoldi Caesaris Conjugi Augustae Anno 1681 Luin
 to Iduum Decembris, hoc in templo coronatis, perpetuae
 Veneratiois ergo
 Obeliscum hunc renovari curavit Conventus Mariano.
 Seraphicus Sempro=
 niensis. 1751¹⁴

¹⁴ A Soproni Levéltárban őrzött: Protocolum residentiae soproniensis RR. PP. Benedictorum 1802–1864. 7, melynek írását még a ferencesek kezdték meg és még a rendfeloszlás előtt közli a pontos szöveget, amely, ha csak kis mértékben is, de eltér a ma olvashatótól.

12. kép. 17. századi festés a diadalív pillérfejezetének női fejével díszített faragványán

5. réteg A II. József-féle szerzetesrendeket feloszlató rendelet értelmében Sopronban is megszűnt a ferences rend működése. Templomuk sok viszontagság után 1802-től a bencés rend gondozásába került. A padok és mellékoltárai a feloszlítás idején több más berendezési

13. kép. 17. századi festés az oratóriumablak alatt

tárggyal együtt árverezésre kerültek, melyeket a bencések vásárlással pótoltak. Egyes források szerint 1802-ben a templomot kifestették, és a király és a királynő koronázások emlékét ők örökítették meg a szentély déli falán. Legutóbbi vizsgálataink során megfigyelhettük, hogy a ma látható, ornamentikával keretezett szöveg alatt ugyanaz a felirat található, csak lilás tónusú alapszínen okkersárga betűkkel, amelyek a mainál nagyobb ívű vonalakra íródtak. Tehát a tábla a jelenleg láthatónál domborúbbnak látszott. Betűi viszont néhány milliméterrel kisebbek voltak az 1857-ben festettnél. Id. Storno Ferenc 1856-ban megörökítette ezt a szöveget vázlatfüzetében, de ekkor már a jelenlegivel szinte teljesen megegyező szöveget írta le.

ANNAE ELEONORAE
 FERDINANDI II. CONIUGI AUG:
 Ao MDCXXII IDISUS MAII
 FERDINANDUS II ARCHID. AUS.
 Ao MDCXXV. VI. IDUUM DECEMBRIS.
 MAGDALENAE ELEONORAE
 THERESIAE

14. kép. Színrekonstrukció a szentély és az északi mellékhajó falait díszítő 17. századi festett dekorációról

LEOPOLDI CAESARI CONIUGI AUG:
Ao MDCLXXXI. V. IDUUM DECEM.
HOC IN TEMPLO CORONATIS
PERPETUAE VENERATIONIS ERGO
OBELISCUM HUNC RENOVARI CURAVIT
NOVUS ORDINIS VETUSTI
ARCHIABBAS CHRISOSTOMUS
Ao MDCCCII¹⁵

6. réteg Az 1850-es évek második felében nagyarányú belső felújítást végeztek a templomban, valószínűsíthetően ekkor meszelték először fehérre a falfelületeket. Átfestették, aranyozták az oltárokat és a szószéket. A mellékhajókba Szent István és Szent Benedek tiszteletére idősebb Storno Ferenc tervei szerint két új oltárt állítottak. Johann Rath 1857-ben részlegesen átfestette, „restaurálta” a főoltárképet.¹⁶ Ő újította meg neorokokó stílusban a szentélyzáródás ornamentális boltozatfestését és a feliratos mezőt a déli falon (1. kép). Szignója az egyik ornamentalsbe rejtve olvasható. Sehol sem követte a korábbi dekoráció rendszerét, sőt valószínűleg az oltár mögé helyezett festett ornamentális díszítésű fatáblák is az ő alkotásai, melyeket az üvegablakok „helyreállításakor” az 1990-es évek elején távolítottak el, és a Soproni Múzeumba kerültek.

7. réteg Ezt követően a szentély kifestése már nem változott, csak két fehér, meszes, illetve enyves tisztasági festés készült.

Hajó

A hajó jelenleg ismert térlefedése, hengeres pillérekre terhelő boltozata a 15. században a toronyépítést követően került kivitelezésre. Tehát ma a korai 13. századi periódusból csak a főfalak állnak, de abba is belevág a 14. században épített torony.

1. réteg Főfalainak vizsgálata során 13. századi vakolatot vagy festést nem találtunk egyetlen szondában sem. Sőt a 14. századi toronyépítéshez sem tudtunk egyértelműen vakolat-, vagy festékréteget kapcsolni, mert az 1970-es években az Országos Műemléki Felügyelőség végezte helyreállítási munka idején a kváderfalazat alsó részéről a vakolatot maradéktalanul eltávolították.

¹⁵ A vázlatkönyv bejegyzése egy évvel korábban készült, mint ahogy a templom 1857 szeptemberében megkezdett „restaurálási” munkáinak megindítására sor került volna. Soproni Múzeum Ists. S 84 111, N27. 154.

¹⁶ A Protokolum 269, lásd 14. jegyzet adata közli, hogy Rath János póllai aranyozó szeptember elején hét segéddel kezdte meg a „templom csinosítását”, amelyért 900 Ft honoráriumot kapott. Rath munkásságával eddig nem foglalkozott sem a helytörténeti, sem a művészettörténeti irodalom, de tudjuk, hogy nemcsak Sopronban, hanem a környéken is több templomban végzett felújítási, festési munkákat. 1856-ban festette Jabing (Vasjobbágyi) római katolikus templomának új főoltárképét, ugyancsak új oltárképet készített 1856–57-ben Lócs római katolikus templomában. Majd 1857-ben Kőszegdoroszló Szent Márton tiszteletére szentelt templomának új főoltárképének megfestésére is vállalkozott.

2. réteg A 15. századi építkezést követően élénk színvilágú festéssel díszítették az egész templomot, de figurális ábrázolásnak csak szerény, vázlatos kezdeményeit találtuk az északi mellékhajóban. Viszont a minden felületre kiterjedő színezés kiosztásának rendszere teljes egészében rekonstruálható (15. kép). Záróköveit – ellentétben a szentélyével – simára faragták, és a kutatásnál kiderült, hogy ezek közepén egy-egy kisméretű kerek lyuk található. Felületüket csak festéssel díszítették. Közülük a főhajó szentély felé eső zárókövén egy kerek-talpú pajzson, az Árpád-ház hétszer vágott címere ismerhető fel (16. kép).

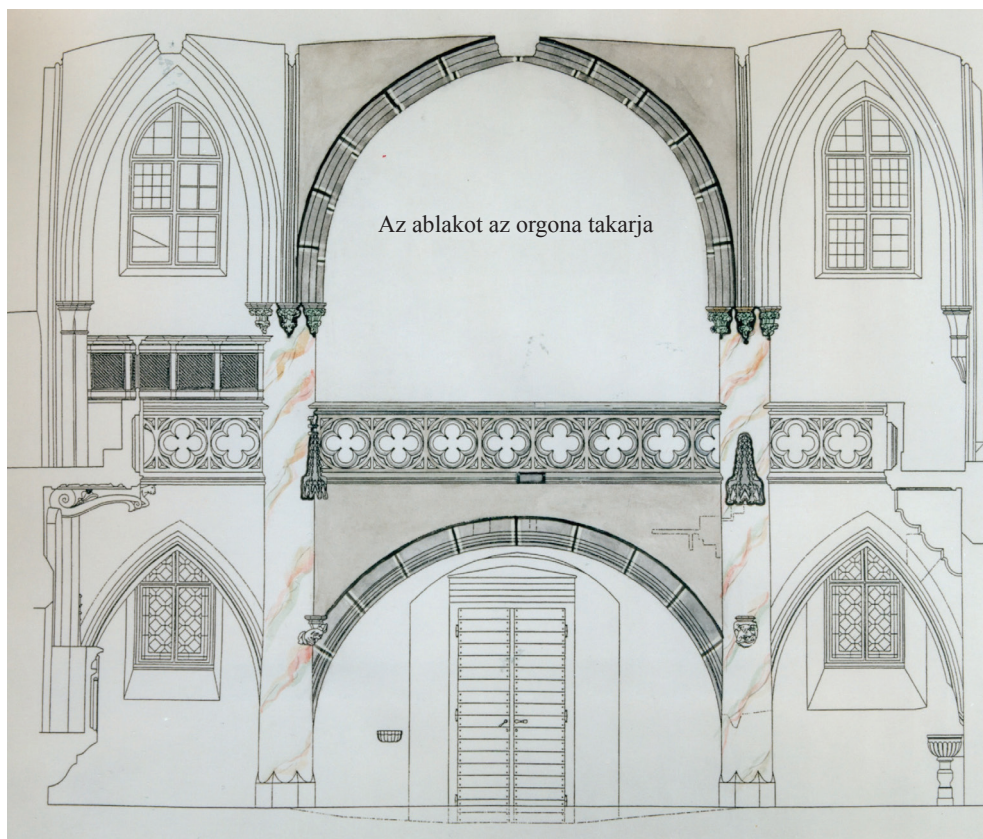
A hajó boltozatának 2001-ben Seres László vezetésével elvégzett restaurálása során – amikor a hajó kilenc boltszakaszából hatot helyreállítottak – a főhajó középső zárókövén egy sötétszürke tollazatú madár kopott maradványa került felszínre. A sérült ábrázolás messzemenő következtetések levonására ugyan nem alkalmas, de nem zárható ki, hogy itt a Hunyadi-család címerállata, a holló jelent meg.¹⁷ Vizsgálataink alapján nagy valószínűséggel csak a főhajóban készültek címerábrák. Mivel a keletkezésük idején simára faragott zárókövein feltárt 17. századi ép rozetták miatt nem kutathattuk meg az építés korabeli réteget, így ma még nem tudható, hogy a kisebb zárókövekre milyen ábrázolásokat festettek a 15. században. A hajó bordáit egyszerű homogén sötét okker festés fedi, amelyet a címerhez hasonlóan vékony alapozás után közvetlenül a kő felületére festettek. A bordákon csak a csomópontok közelében – tehát a záróköveknél és a csúcsívek felső részén – található más színű osztás. Egyfajta mandzettafestésről van szó, melyet a 14–16. században egész Európában gyakran alkalmaztak késő gótikus boltozatok festett dekorációinál (15. kép).¹⁸ Sok esetben még olyan templomokban is követték ezt a megoldást, ahol a kváderfalazatot nyersen hagyták.¹⁹

Diadalívének felső részén vörös és zöld szakaszok váltogatják egymást, a köztük lévő osztás egy 6 cm széles fehér sáv és két 1 cm széles fekete vonal. Boltsüvegeit nagyon érdekes, hazánkban egyedülálló módon „díszítették”. A falazatba „kerámiapoharakat” építettek be, melyek száját egy vékony, lencseszerű, kilyukasztott agyaglappal

¹⁷ Seres László – Faragó Ferenc: *Falképrestaurálási dokumentáció, Sopron, bencés templom 2001.* pp. 76–77. a Soproni Múzeum beletárolatlan anyaga; Seres László: Sopron, bencés templom. 15–17. századi díszítőfestés. *Műemlékvédelmi Szemle* 2002. 2. Szerk. Mentényi Klára, pp. 117–20.; A Mátyás-kori építkezésre utalhat az az 1488-ban római bíborosok által kiállított oklevél, melyben elismerésüket fejezik ki Spiegel Tamás soproni polgárnak és azoknak, akik a templom felújításához hozzájárultak. Mikó Árpád – Takács Imre (szerk.): *Pannonia Regia, Művészet a Dunántúlon 1000–1541. Kunst und Architektur in Pannonien 1000–1541.* Budapest, 1994, Magyar Nemzeti Galéria, pp. 251–252.

¹⁸ Ízeltőnek néhány európai példát sorolunk fel: Nantes, Saint-Pierre székesegyház 1430 körül, Párizs, Saint-Étienne-du-Mont 1490 körül, Leuven, St. Pieter 1400 után, Braunschweig, St. Aegidien 1450 körül, Regensburg, Dom 1380 körül, Eisleben, St. Andreas templom 15. század eleje, Göda, St. Peter és Paul templom 1505.

¹⁹ Néhány példa csak a zárókö és a bordaíndítás festésére: Barcelona, székesegyház és a Santa Maria del Mar templom, Évereux, székesegyház, Auxerre, székesegyház.

15. kép. Színrekonstrukció a főhajó 17. századi festett dekorációjáról, nyugati fal

16. kép. 15. és 17. századi zárókőfestés a főhajóban

17. kép. 17. századi zárókőfestés a főhajóban

zárták le (18. kép). E kerámiahengereknek rendes alja is van és alacsonyabbak, mint a boltozat vastagsága, tehát nem a padlástér felé történő átszellőztetésre szolgáltak. Kerámiahengerekkel bélelt szellőző nyílásokra több példa is ismert²⁰, de Sopronban más funkcióval építették be a

mesterek ezeket a zárt hengereket. E kerámiák fazekaskorongon készültek, 10–15 centiméter mélységűek, átmérőjük átlagosan 12 centiméter, falvastagságuk 3–5 milliméter. A száját fedő lapokat a fazekas még nyersen dolgozta össze a „pohárral”, és ekkor készített rá 6–9 db lyukat. A falazat síkjába épített „cseréppoharak” elhelyezésében csak a mellékhajóban lehet rendszert felismerni, míg a főhajóban csak a vízszintesen elhelyezett 3 „pohár” ismétlődik, a többi szabálytalanul, ritmus nélkül helyezték el. A boltozat vakolásakor e kerámiahengerek szája körül 45°-os szögben leszálelték a vakolatot, így egy lyukas, bemé-

²⁰ Morsbach, Peter (Hrsg.): *Der Dom zu Regensburg. Ausgrabung, Restaurierung, Forschung*. München–Zürich, 1989, Verlag Schnell & Steiner, p. 17., 21., pp. 133–134., p. 160.; Kühnenthal, Michael: A regensburgi Dóm restaurálása: régészet, épületkutatás, a festésmaradványok vizsgálata. *Műemlékvédelmi Szemle* 1993/2. Szerk. F. Mentényi Klára, Budapest, 1993, Országos Műemlékvédelmi Hivatal, p. 40., 51.

18. kép. 17. századi boltozatfestés a főhajóban

lyedő lencse alakult ki (19. kép). A mellékhajókban egy-egy boltsüvegen 3–3, a főhajóban a vizsgált szakaszon 6 „pohár” található. Eredeti funkciójukat nem ismerjük, de a díszítés mellett felmerül az akusztikai vagy statikai szerep, viszont ezeket a feltételezéseket további vizsgálatokkal, analógiák felkutatásával kell igazolni. A bemélyedő „lencséken” kívül egyéb festett díszítést nem találtunk a boltozaton. Szokatlan a késő gótikus vakolat anyaga is. Durva, nagyszemcsés folyami homokot használtak, melyet 2–3 cm vastagságban hordtak fel a felületre egyetlen rétegben. A jó minőségű mésznek köszönhetően nagyon erős, kemény vakolatot hoztak létre. Durva nyersanyaga ellenére felületét üvegszerűen fényesre simították, és még nyersen enyhén szürkés, törtszürkés festést kapott, így szinte freskójellegű kötés jött létre. Még az évszázados beázások is csupán felületi sérülést okoztak, de az alapvakolat mindenütt megmaradt.

Hengeres pilléreinek fejezetein a szentélyhez hasonlóan vörös és zöld, illetve okkersárga színezés található. A levelek és az indák zöldek, az alapsík és a fejlemez élénk-vörös, akárcsak a hengeres pillér törzse. Ugyanígy színezték azt a néhány kisméretű groteszk maszkot is, melyet néhány pilléren a levelek között megfigyelhettünk. Dávid

Ferenc az 1970-es években a karzat déli pillérén tárt fel nagyobb felületet ebből a festésből, melyen bekarcolt feliratok, 1551-es évszámmal datált tekercesek és címerek láthatók. E vörös festés előtt a köfelület egyenetlenségét egy fehér alapozásréteggel egyenlítették ki, amely a bekarcolások mentén mindenütt előtűnik. E pillérekkel egybefaragott három kúpos és egy nagyobb, fiatornyos baldachin felületét a 17. századi festés miatt alig tudtuk vizsgálni, így a 15. századi színezés rendszere ma még nem rekonstruálható, mivel a felette elhelyezkedő rétegeket sem akartuk elpusztítani. Az alattuk elhelyezkedő konzolok figuráit sem kutattuk, mert a korábbi vizsgálódások során minden alkalommal kisebb-nagyobb, rendszertelen kaparással próbálták megállapítani az eredeti színezést, de ezzel a többrétegű, későbbi korokból származó festéseket dokumentálás nélkül, szinte nyomtalanul elpusztították. Ezért a jól láthatóan többrétegű színezést már nem kívántuk a kutatás e fázisában tovább vizsgálni. A teljes feltárás és restaurálás után vált igazán láthatóvá a korábbi beavatkozások kártékony hatása. Korai festett rétegeinek vizsgálata szempontjából fontos a Pannonia Regia című kiállításra restaurált donátorszobor, melynek felületén megfigyelhető az egymást követő rétegek sora.²¹

19. kép. A boltozatba foglalt „kerámiapoharak” látható részei a 17. századi csillaggal

²¹ Mikó – Takács (szerk.) 1994. pp. 279–280.

20. kép. Színrekonstrukció a főhajó 15. századi festett dekorációjáról, nyugati fal

E szobornak nemcsak polichromiája tarthat számot érdeklődésre, hanem egykori eredeti elhelyezkedése is. A kiállításig az orgonakarzat áttört, mérműves korlátja előtt, egy gótikus konzolon állt, most a rendház folyosóján látható. Érdekes megfigyelést tettünk viszont a középső északi pilléren, a nagy baldachin alatti konzol bal oldalán, ahol egy levésett faragvány nyomait találtuk meg, melyet még a 17. századi festés is keretezett. Véleményünk szerint nagy a valószínűsége, hogy innen vésték le a donátorszobrot a 18–19. század folyamán. Kőanyaguk és helyszínén történő összeillesztésük során pontos egyezést mutatott a két felület, de természetesen ezt a hipotézist pontos mérésekkel, geológiai vizsgálatokkal is igazolni kell még. A Seres-féle restaurálás során, a másik oldalon is előkerült egy levésett faragvány nyoma, amely egy másik szobrocsonka elhelyezkedésére utal. Hasonló megoldással találkozhatunk a kölni dóm egyik pillérén, ahol a baldachin alatt álló Madonna szobor bal oldalán térdel egy donátorpár, akárcsak az eichstatti dóm nyugati kapujának béléletében.

A már említett nyugati karzattöredék mérműves kötelemeit is festették, fehér és vörös osztások díszítették (20. kép). Hasonló vörös-fehér színezésű – az orgonakarzat mellvédjével megegyező – ugyancsak mérműves töredék került elő 1998 végén a régészeti kutatás során, amely talán az északi oldalkarzat elpusztult mellvédjének maradványa lehet. Ennek egyébként ma csak hatalmas, kőből faragott konzoljai állnak eredeti helyükön. A barokk kolostor teljes kiépítését megelőzően a hajó déli oldalán is nagy ablakok nyíltak. Közülük a középsőt már a 17. században szétbontották, míg a többiek a 18. században

21. kép. Dorffmaister Immaculata képe a karzaton

befalazták. Dávid Ferenc kutatásai idején a nyugati boltmezőben – ahol ma Dorffmaister István Immaculata képe látható – megtalálták egy középkori ablak szarkövét (21. kép). Kutatásaink során a keleti boltmezőben is feltártunk egy nagyméretű, teljesen ép, csúcsíves, kőkeretes ablakot, amelybe csak az alsó harmadban vág bele egy barokk oratóriumablak. Keretező festése okker és fekete sáv, míg a rézsüs káva élénksárga színezésű. Befalazására feltehetően a 18. században került sor, mivel profílozott gótikus faragványokat találtunk tömör falazatában, sőt több faragott kővön, illetve középkori téglán festett vakolattörödékek maradtak fenn. Ezek szürke színezése és habarcsának szerkezete a 17. századi habarcsokhoz áll a legközelebb. E munkákra az 1740-es években kerülhetett sor, amikor a barokk kolostor szintjeit kialakították.

Oldalfalainak 15. századi vakolatán csak két ponton tártunk fel figurális ábrázolást, mégpedig az északi mellékhajó keleti és északi falán. A keleti fal ablaka alatti párkányt alulról egy vízszintesen futó törtvonalú szalag keretezi. Alatta más, rosszabb minőségű vakolaton jobbra bekarcolt dicsfényű fejek és lendületes fekete vonallal felfestett drapéria részletei látszanak. E képmező viszont szinte csak fekete kontúrvonalakból áll, mintha csupán színópia lenne. Északi falán még inkább vázlatos a boltozatok vakolatával megegyező hordozóra festett keretmustra, és a figurális rész is befejezetlennek tűnik. Olyan, mintha egy püspökszent körül a sötét háttérrel kezdte volna festeni a mester, de soha nem fejezte be művét (22. kép). Megoldása hasonló lehetett, mint amilyent a ptuji (Szlovénia) dominikánus templomban dolgozó festő alkalmazott egy püspökszent ábrázolásakor a 14. század első harmadában.²² Ott a keretezés széles fekete sávja átnyúlik a képmezőbe és ez adja a háttér színét is. A kép monochrom hatású, mert csak egy szín néhány árnyalatával festették meg. Sopronban is ilyen technikával indította művét a mester, de azt már sohasem fejezte be. Keretezése – amely csak a teljes feltárás után lesz értelmezhető – reneszánsz elemeket is hordoz.

3. réteg A hajó második meghatározó jelentőségű kifestése véleményünk szerint a 17. századhoz köthető, melynek nyomait a szentélyben is megtaláltuk, ám jól értelmezhetően és teljes egészében feltárhatóan csak a hajóban maradt fenn. Záróköveire ekkor zöld keretezésben okker, fekete és barna színvilágú rozettákat festettek (16–17. kép). Bordáit sötétszürkére színezték, amelyen két fehér és egy fekete vonal alkot kváderosztást (23. kép). Az osztások egymástól átlagosan 81 centiméterre helyezkednek el és mindig a záróköztől indulnak (14. kép). Nagyon hasonló kiosztású bordafestés került felszínre a lajtaszentgyörgyi (Sankt Georgen am Leithagebirge) plébániatemplomban, ahol a falon megfestett hatalmas Utolsó ítélet kompozíció

22. kép. Befejezetlen középkori falkép a déli mellékhajóban

felirata szerint 1623-ban készült.²³ Ennek kiosztása ugyan megegyezik, de színezése eltér, mivel ott okker és vörös osztások váltogatják egymást. 2009-ben a sopronbánfalvai volt pálos kolostor és a templom kutatása során került sor a templomhajó gótikus ablakainak kibontására, ahol az ablakkávákon került felszínre ugyanolyan színezés és kváderosztás, mint amilyen a ferences templomban is ismertté vált. Bordáin, ablakkávain és mérművein ugyanazt a szürke színezést és fekete-fehér kváderosztást ismertük meg. Ez Bánfalván feltehetően az 1648 körüli felújítás során készült, így talán nem nagy merészség feltételezni, hogy a három egymáshoz térben és időben rendkívül közel található architektúrafestés, ezen a területen mozgó műhely munkája lehet. Sopronban a boltsüvegeket hatágú csillagos festés díszítette, mely együtt élt a 15. századi „poharas” díszítéssel, mert a bemélyedő „lencsékre” több helyen ráfut egy-egy csillag (18–19. kép). Míg a mellékhajók egy-egy boltsüvegét hat-hat csillag ékesítette, addig

²² Höfler, Janez (Hrsg): *Gotik in Slowenien Katalog zur Ausstellung der Narodna Galerija, Ljubljana, 1. Juni bis 1. Oktober 1995*. Ljubljana, 1995, Narodna Galerija, pp. 229–230.

²³ *Österreichische Zeitschrift für Kunst- und Denkmalpflege* 1978. p. 122.; Galavics Géza: *Festők és metszetelőképek a késő reneszánsz Magyarországon*. In Mikó Árpád – Verő Mária – Jávor Anna (szerk.): *Mátyás király öröksége. Késő reneszánsz művészet Magyarországon* (16–17. század) II. kötet. A Magyar Nemzeti Galéria kiadványai 2008. 4. Budapest, 2008, pp. 69., 71.

23. kép. 17. századi borda- és pillérfejezet-festés a főhajóban

a főhajóban kilenc csillag díszített egy-egy boltmezőt, de a vizsgált főhajószakaszon csak olyan roncsolt állapotban tárható fel a csillagos festés, hogy teljes biztonsággal nem határozható meg a számuk. Káptalantermének kerengőre néző gótikus ablakainak 2010-ben történt kibontásakor, azok belső oldali béléteiben is hasonló csillagok kerültek elő. Csillagos boltozatfestések, amelyek a mennyei szférát szimbolizálták az antikvitás óta ismertek. A késő antik mozaikművészetén át, a középkori falképfestészeti emlékeken keresztül a 19. századig rendkívül sok emlékük maradt fenn.²⁴

Tornyán nyíló vakablaka és a déli oldalon feltárt nagy gótikus ablak gazdag keretfestést kapott. Sőt e vakablakot festett mérművel is tagolták és fekete háttérén még a kerek üvegszemeket is megjelenítették egy-egy lendületes fehér vonallal (24. kép). 13. századi kehelyfejezeteit gazdag ornamentális levélmustrás díszítéssel látták el ekkor, és a sérült, de vakolattal javított diadalívpilléren is megjelenik a levélmustrás festés. 15. századi pillérfejezeteit széles – 8–10 centiméteres – fekete színű keretező sávval vették körül, e fekete keret minden plasztikusan

²⁴ Marosi Ernő: A 14–15. századi magyarországi művészet európai helyzetének néhány kérdése. *Ars Hungarica*. Szerk. Timár Árpád, Budapest, 1973, Akadémia, p. 33.

24. kép. A tornyon található vakablak 17. századi mérmű- és üvegfestése

kiemelkedő faragványt körülfog (23. kép). Így a középső északi pillérről levéselt szobrocskát is, ami azt bizonyítja, hogy a kifestéskor e szobor még a helyén állt. Pilléreinek törzsét törtfehér alapon márványozó festés díszítette sárga, vörös, zöld és fekete erekkel. Ugyanígy színezték a szentély falpillérkötegeit is.

A déli mellékhajó keleti befalazott gótikus ablaka alatt szürke színű, vörössel kontúrozott epitáfiumkeretet találtunk, amelyben még a szöglyukak is látszanak, ahol a fából faragott, festett emléktáblát felfüggesztették (25. kép). Analógiái a segesvári hegyi templom szentélyében folyó restaurálás során az 1990-es évek végén kerültek felszínre. Ott nagy számban készültek hasonló, de sokkal nagyobb méretű keretfestések.

Nyugati karzatának bordáit és a hajó felé nyíló arkádívégeket is a hajó bordafestésével megegyező, szürke alapszínre festett kváderosztásokkal dekorálták. Sőt a torony kváderfalazatába épített hatalmas konzolokon is gazdag akantuszleveles festés került napvilágra a kutatás során. Magán a toronytesten a bordáknál már ismertetett szürke alapszínű kváderfestés található, amely befut a faszerkezetű, de vakolt felületű karzatmellvéd alá, tehát véleményünk szerint annál korábbi. A két karzat az északi és a déli mellékhajóban egymással teljesen megegyező felépítésű és kiosztású. Vizuális összehasonlítás alapján a felületüket borító vakolatok összetétele, szemcseszerkezete és színe azonosnak tűnik, de ezt még laboratóriumi vizsgálatokkal is igazolni kell. Déli karzatát két nagy tölgyfagerenda hordozza, melyet stukatúrnáddal fedtek, és vakolatból mintázták meg ornamentális díszeit és zenélő angyalait (26. kép). Az északi kart gótikus konzolok hordozzák, de itt minden mezőben festve láthatjuk viszont a másik erkély stukkódíszeit (27. kép).

A sárgás tónusú grisaille puttók arcára a középső olajképek feltárása idején sajnos rábontottak, így e brutális spaklis lekaparás miatt éppen a legfontosabb részeket veszítettük el. Itt minden bizonnyal egy játékos megoldás eredményét láthatjuk, ahol a déli karzat stukkódíszének

25. kép. Festett építáfiumkeret a déli mellékhajóban

festett változata készült el az északi oldalon, amely teljes egészében a stukkók hatását volt hivatott visszaidézni. Mindkét karzaton ugyanaz az anyaghasználat, a keretek kiosztása, tagolása és a mellvéd középső képei is ugyanannak a mesternek a munkái. Vizsgálataink szerint a déli karzat stukkóit eredetileg fehérre meszelték, csak a figurák szemöldökét és szengolyóját színezték szürkésre. Az akantuszos konzolok végeit díszítő kecskefejeket viszont a szengolyók fekete üveggyöngyből készülték. E karzatok hosszabbik oldalának középső képei még a századelőn is le voltak meszelve, és ezután nagyon durván és szakszerűtlenül lekaparták róluk a vastag mészrétegeket, és érzéketlen befestésekkel próbálták kijavítani a sérüléseket. Közülük a délin a Szűzanya előtt térdelő Szent Ferenc látható, míg az északi Szent Ferenc stigmatizációját ábrázolja (28. kép).²⁵ Ennek jobb alsó sarkában egy sérült pelikános címet tisztítottunk meg **I T** monogrammal, amely talán a megrendelőre utal, és

²⁵ Szilárdfy Zoltán: Barokk ikonográfiai típusok Szent Ferenc rendjének művészetében. In Óze Sándor – Medgyesy-Schimkli Norbert (szerk): *A ferences lelkeség hatása az újkori Közép-Európa történetére és kultúrájára* II. Piliscsaba–Budapest, 2005, PPKÉ BTK–METEM, p. 899. 22. kép. Itt vászonra festett olajképekről tesz említést a szerző, de valójában a stukatúrnádra felhordott vakolat a kép hordozója.

26. kép. Az északi karzat aljának 17. századi stukkódíszje

27. kép. A déli karzat aljának 17. századi stukkót imitáló festése

segíthet datálni a karzatokat. Stílusjegyei alapján a két karzat véleményünk szerint a 17. század 80-as éveiben keletkezett, mivel sok hasonlóságot mutat a győri jezsuita rendház és a kőszegi Bezerédy-kápolna stukkóival, illetve a környékbeli és a burgenlandi hasonló korú stukkódekorációkkal.

28. kép. Szent Ferenc stigmatizációja az északi karzat mellvédjén

4. réteg Templomunk 18. századi kifestésének csak nagyon kevés eleme maradt ránk jó állapotban. Legépebben az orgonakarzat északi és déli falát díszítő Dorffmaister István – feltehetően 1779-ben festette – Immaculata képe (21. kép), illetve a Jézust ábrázoló freskója maradt ránk. Ennek készítéstechnikája érdekes és Dorffmaisterre jellemző. Csupán a figurális ábrázolást festette al fresco technikában, míg a keretező architektúránál már al secco technikát alkalmazott. A gazdag copf mustrákkal övezett fülkébe állított grisaille figurákat sok sérülés érte a brutális villanszerelés, illetve az északi oldal befalazott ablakainak kibontása során. Ezt a két képet valószínűleg az északi oldal befalazott ablakának bontásakor gézzel leragasztották, de a felhasznált műgyanta az összes szennyeződést a durva freskófelületbe kötötte.²⁶ Tisztítása nehéz feladatot jelent majd restaurálásakor. Al secco technikájú töredékes baldachinfestés részlete került elő az északi mellékhajó keleti falán, ahol egykor Szent Ferenc tiszteletére szentelt barokk oltár állt. Valószínűleg azt keretezhette. Hatalmas kronosztichonos renovációs felirat részletei láttak napvilágot a főhajó diadalívhez közeli boltcikkelyén a Seres-féle restaurálásakor, amelyről pausz-másolat készült, de bemutatásra nem került.²⁷ Végezetül a főhajó orgonakarzat felett lévő boltozati mezőjében található törtefehér alapon fekete betűkkel írt, nagyon rossz megtartású feliratot említjük meg, amely valószínűleg a felsoroltakkal egyidőben és azonos technikával készült, de roncsoltsága miatt összefüggései ma már nem állapíthatók meg. A 18. században még egy ideig látszottak a boltozatba mélyedő „lencsék”, de két fehér meszeléssel már elfedték a csillagos boltozatfestést, majd talán a bencések idején végzett felújítás során fedlapjaik nagy részét kitörték és tégladarabokkal tömték ki. Sőt a síkba hozott felületet több helyen zöld színű posztószerű anyag-

gal tették rugalmasabbá, majd ezt az anyagot alkalmazták a nagy repedések javításánál is.

5. réteg A nyugati karzat alatt végzett szondázás során élénkvoros, sárga, fekete, kék ornamentális festés nyomait találtuk meg a bordákon, a boltozaton és a szoborfülkében. Ugyan barokkos megoldásai vannak, de anyaghasználat miatt inkább a 19. századra datálhatjuk. Festője mindenütt enyves, vagy kazeines kötőanyagot használt, amely a 18. században még nem terjedt el. Ugyanezzel a technikával készült a Széchenyi Antal síremlékét keretező ornamentális festés is a déli mellékhajóban, amely feltételezésünk szerint talán szintén az 1857-es nagy belső renoválás idejére datálható.

6. réteg A 20. század eleji – a főoltárkép 1935-ös restaurálásakor végzett – felújítás idején tárhatták fel a karzattalvédők középső festményeit, melyeket addig fehér meszelés fedett.

Kolostor, káptalanterem és a kapcsolódó folyosók

Előljáróban el kell mondanunk, hogy a kolostor területén nem folytathattunk tervszerű restaurátori kutatásokat, csak a kivitelezési munka során felszínre került, különböző korú, kisebb-nagyobb festéstöredékeket vizsgáltuk. A templommal közös fallal rendelkező földszinti folyosón még csak részlegesen kerültek kibontásra az egykor jelentős felületet beborító késő középkori falképek töredékei, de ezek csak a teljes feltárás után lesznek majd értékelhetők.

A káptalanterem középkori falképeiről a szakirodalom csak az említés szintjén emlékezik meg, mélyebb elemzésére sohasem vállalkozott.²⁸ Egyes figurális részletek sajnálatos módon elpusztultak a helyreállítás során, és Bartha László a kontúrokat megerősítő restaurálása, részleges átfestése is megnehezíti a véleményünk szerint nem egy periódushoz tartozó festett dekoráció értelmezését. A te-

²⁶ Szóbeli információk alapján úgy tudjuk, hogy a homlokzat felől félig kibontott ablak befalazásának részleges eltávolítása előtt Németh Gábor restaurátorművész ragasztotta le a felületet a vésés során keletkező mechanikai igénybevétel hatásának enyhítése céljából.

²⁷ Seres László – Faragó Ferenc: *Falképrestaurálási dokumentáció, Sopron, bencés templom 2001.* pp. 53–61., a Soproni Múzeum beletárolatlan anyaga; Seres 2002. pp. 117–120.

²⁸ Csatkai 1953. pp. 218–220.; Radocsai 1954. pp. 208–209.; Prokopp Mária: *Italian Trecento influence on murals in East Central Europe, particularly Hungary.* Budapest, 1983, Akadémia Kiadó, pp. 179–180.

rem több lépcsőben nyerte el ma ismert képét. Ennek nyomait a művészettörténeti kutatás során Bartos György és Nemes András figyelte meg. A korai periódushoz tartozott az az angyalos konzol alatt 1951-ben elpusztított freskótöredék, amelyen két figurális képmező közti majuszkulás feliratszalag részlete látszott. Itt a boltozati konzolt a freskó megfestése után vésték a falba.²⁹ Az északi kápolna női szenteket ábrázoló figurális, és a déli kápolna majuszkulás szöveggel lezárt lábazati drapériájának további vizsgálata fontos feladat, akárcsak az erősen átfestett „diadalíveket” díszítő ornamentális festésé. Korábban említést sem tettek a boltozat záróköveit és bordáit díszítő színezésekről, fekete kváderosztásokról, pedig a terem szinte teljes felülete színezett lehetett, akárcsak a templomé. Sajnálatosnak tartjuk, hogy 1951-ben a – véleményünk szerint Dorffmaister István munkájának tartható – boltozati ornamentális kifestést a legolcsóbb ajánlatott tevő iparossal leverették. A mester más munkáin is megjelennek ezek a stukkópálcákat imitáló keretbe foglalt virágfüzerek, melyek legközelebbi analógiája talán a rábatöttösi Szent Cecília tiszteletére szentelt templom szentélyének boltozatán látható, amely a művész 1772-es munkája.³⁰ Sopronban ennek a freskó technikájú, virágfüzérés dekorációnak az emlékét ma már csak néhány fotó örökíti meg.³¹ A nagyarányú pusztítás ellenére az ornamentális festés töredékei most kint a folyosón, a kapu két oldalán kerültek felszínre. Így eredeti színezéséről, készítéstechnikájáról szolgálhatnak némi információval. Sajnálatos e pusztulás, mivel Dorffmaister művei a közelmúlt templombetörései miatt is egyre fogyatkoznak (Sopron – a Szent György templom oltárképe a Jó tanács anyja kegyképével, Császár – a plébániatemplom összes oltárképe, Csemeszkopács – a plébániatemplom karzatán található és a mesternek tulajdonított Szentháromság kép). A pusztulás ellenére néhány új felfedezés viszont gyarapíthatja a mester oeuvre-jét. Közülük talán az egyik legjelentősebb a sopronbátfalvai pálos templom apostolok mellképeit ábrázoló freskósorozata a karzat mellvédjén. Itt az ornamentális részletek alapján már korábban is felmerült bennünk annak lehetősége, hogy Dorffmaister művéről lehet szó, de csak a gótikus ablakok helyreállításához készült állványról vizsgálhattuk meg közletről a freskókat, ahol a szennyeződések finom eltávolítása után a jobb alsó sarokban megtaláltuk a művész szignóját:

Steph Dorffmeiter pinxit 1777

²⁹ Sopron, Káptalan terem restaurálása 1951. KÖH Tervtár 25 686., ma a Magyar Építészeti Múzeum és Műemléki Dokumentációs Központ Tervtárában.

³⁰ Juhász Györgyi – Lángi József: A rábatöttösi Szent Cecília-templom falképeinek restaurálása. *Műemlékvédelem* 2002. 3. sz. pp. 152–153.

³¹ Heimler Károly: *Sopron belvárosa*. Sopron műemlékei I. kötet. Sopron, 1939, Soproni Városszépítő Egyesület, pp. 46–47. A Soproni Múzeum több példányt is őriz Diebold Károly felvételeiből, melyek a kötetbe nem kerültek be; Szakál Ernő: *Sopron Káptalan-terem 1951*. KÖH Tervtár: 35 939, ma, a Magyar Építészeti Múzeum és Műemléki Dokumentációs Központ Tervtárában.

A kisebb átfestésen átesett alkotást így már nemcsak a jellegzetes dorffmasteri architektúra és ornamentika, hanem a művész kézjegye is hitelesíti, tehát joggal vehető fel műveinek jegyzékébe.³² Az itt ábrázolt apostolportréknak Piazzetta művei alapján Marco Alvise Pitteri 1742-ben készített metszetei szolgálták előképül. A türjei premontrei templomban végzett kutatásaink során is nagy felületen több, a szakirodalom által eddig nem ismert, a 19. század második felében és a 20. század elején lefestett, lemeszelt Dorffmaister freskót tártunk fel.³³ Alsóbogátpusztán pedig a 2000-es évek közepén kerültek feltárára a művész által szignált falképek.³⁴ Végezetül megemlítjük, az észak-komáromi (Komarno) volt ferences, később katonatemplomot, amely ma művészeti galériaként működik, ahol az elmúlt évtizedben végzett kutatások során az oltárfülkéket díszítő festett oltárarchitektúrák részleteit tárták fel. A már látható dekoráció elemei alapján feltételezzük, hogy itt is Dorffmaister dolgozhatott, mivel a kifestés rendszere szinte teljesen megegyezik a mesztegnyői ferences templomban készített freskóival, architektúrafestésével.³⁵ Itt a festett oltárarchitektúrákon megjelenő grisaille technikában ábrázolt, szoborszerű alakok közül egy királyfigura különösen figyelemre méltó, mivel a melle előtt a mariazei Schatzkammerbildet tartó Nagy Lajost királyt véljük benne felismerni. Alkotójáról ma még nem rendelkezünk értékelhető levéltári adattal, de a mesztegnyői és a soproni munka alapján annyi megállapítható, hogy a rendnek több, elégedettségre okot adó megbízást is teljesített a művész. További feltárások, stíluskritikai és levéltári kutatások minden bizonnyal pontosíthatják feltételezésünket. Itt jegyezzük meg, hogy a soproni káptalanterem oldalfalain barokk stukkókeretek is készültek a 18. században és ezekbe vagy freskókat festettek, vagy esetleg vászonképek függhettek bennük.³⁶ A káptalanterem nyugati homlokzatán került napvilágra egy rendkívül jó színvonalú, a megfeszített Krisztust ábrázoló középkori freskó töredéke. Első benyomásunk alapján a rendkívül finom részletek miatt a 14–15. század fordulójára kelteztük a képet. Képmezőjének szélessége 165 cm, magas-

³² Ez a mű még a Dorffmaister évforduló alkalmával megrendezett kiállítás katalógusában sem szerepel. Kostyál – Zsámbéki (szerk.) 1997.

³³ Lángi József: A türjei premontrei prépostság templomának falkép-restaurátori kutatása. In Szentesi Edit – Mentényi Klára – Simon Anna (szerk.): *Kő kövön – Stein auf Stein. Dávid Ferenc 73. születésnapjára*. I. – *Festschrift für Ferenc Dávid*. I., 2013, Vince Kiadó, pp. 469–472.; Lángi József: A türjei premontrei prépostság templomában végzett festőrestaurátori kutatások és a falképek részleges feltárása és helyreállítása (1987–2004). In Horváth Bence János O.Praem. – Boldvai Márton Bertalan O.Praem. – Rátkai Martin (szerk.): *A Csornai Premontrei Prépostság türjei templomának felújítása és renoválása*. Csorna, 2022, Csornai Premontrei Prépostság, pp. 30–40.

³⁴ *Mustra 2009*. Válogatás az Örökségvédelem 2009. évi eredményeiből. Szerk. Ghyczy Gabriella, Budapest, Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, pp. 2–3.

³⁵ Lángi József: A mesztegnyői ferences templom falképei és berendezése. *Műemlékvédelmi Szemle* 1995. 1–2. Szerk. F. Mentényi Klára, Budapest, Országos Műemlékvédelmi Hivatal, pp. 229–264.

³⁶ Szakál Ernő: *Sopron Káptalan-terem 1951*. KÖH Tervtár: 35 939, 2. kép.

29. kép. Donátornót ábrázoló freskótöredék a káptalanterem homlokzatán megfestett Kálvária képről

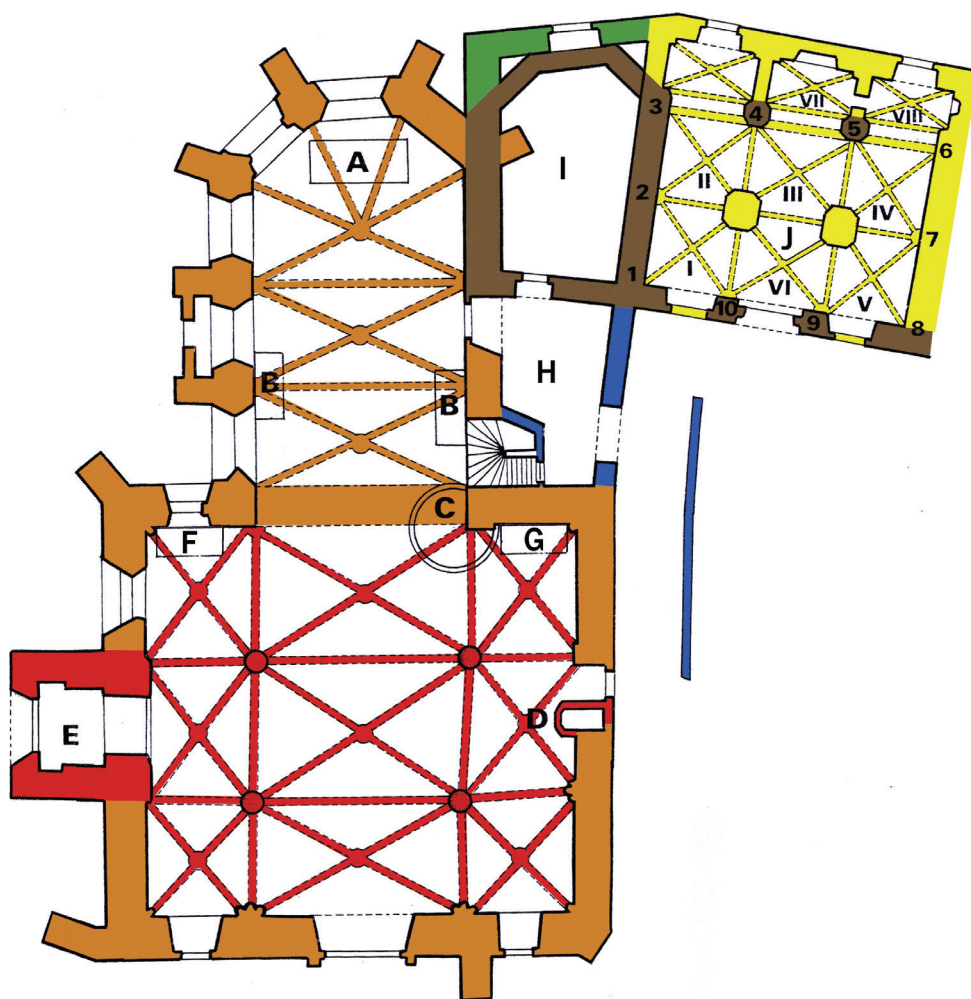
sága cca. 172 cm volt egykor. Krisztus dicsfényének átmérője 29 cm, arca ugyan megsemmisült, de a keresztfára szegezett rendkívül kecses kézfeje, vékony bal karja jó állapotban maradt ránk. Ornamentális keretezésének felső része a bögözi Utolsó ítélet, illetve a homoródkarácsonyfalvai szentély 15. századi keretmustráihoz állnak közel, de annál gazdagabb, finom fehér vonallal festett mustrákkal mozgatta meg a festő. Sajnos a képmező jelentős része megsemmisült a 20. század második felében, amikor kollégiummá alakították a kolostort, viszont Krisztus arca sajnálatosan az 1996-ban történt elektromos hálózat korszerűsítésnek esett áldozatul. Ekkor kutatás nélkül vastag kábelkötegeket véstek a falazatba. Szerencsésebb a helyzet a képmező bal alsó sarkában, mivel itt az új sekrestye kialakításakor vastag falat építettek a hajó délkeleti és a káptalanterem északnyugati sarka közé, amely eltakarta két nőalakot, akik közül a bal oldalt ekkor még Szűz Máriának véltünk. Később a fal elbontásakor nyilvánvalóvá vált, hogy ez egy donátornő, aki lényegesen kisebb, mint a keresztfához közelebb elhelyezkedő dicsfényvel övezett fejű Mária (29. kép). A fal elbontásában Novák Judit festőrestaurátor működött közre, és a szükséges tisztításokat,

konzerválásokat is ő végezte el. E fal mögött, soha le nem meszelt felületen viszonylag jó állapotban maradt meg az alsó vízszintes és a függőleges keretmustra, melyet részben eltakar a Krisztushoz képest jóval kisebb nőalak. A kezeit felemelő donátornő testét vörös köpeny fedi, amely alól néhol előtűnik okkersárga ruhája. Fejét cakkos szegélyű szorosan megkötött fehér fátyol fedi. Arcvonásai és az alsó keretmustra fekete ornamentikája alapján a képet ma már inkább a 14. század második felére datálhatjuk. Minden bizonnyal a káptalanterem átépítésekor, annak beboltozásakor készülhetett az első festett dekoráció. E freskó hiányaiban két kisebb fragmentumon élénkzöld mustra töredéke került felszínre, de ma már csak annyi állapítható meg róla, hogy egy reneszánsz réteg durva fehér alapra meszelt al secco technikában festett részletéről lehet szó.

A templomhajó déli fala mellett futó folyosón is előbukkantak középkori falképek, de itt sem freskó technikában festett ábrázolásokról van szó, hanem többretegű fehér meszelésen szekkó maradványokat figyeltünk meg. Az elpusztult késő gótikus boltozat homlokívei alatt két boltmezőben nagyobb összefüggő felületen maradtak meg a ma még nehezen értelmezhető ábrázolások. A „Kapisztrán-szószekre” vezető ajtó környezetében élénk rózsaszín alapon apró kocsi látott napvilágot, felette pedig bojtban végződő, hullámosan tekeredő, szimmetrikusan szerkesztett szalagok láthatók, amelyek feltételezhetően a homlokív alatt futó sárga vonalhoz kapcsolódtak. Töle nyugatra a másik boltmezőben egy nagyméretű, kibomló irrattekercsen fekete betűkből álló minuszkulás szöveg részleteit bontottuk ki. Tehát itt már egy alapvetően reneszánsz dekorációról lehet szó. Sajnos bemutatásukra nem kerülhetett sor. Végezetül meg kell említenünk, hogy a régészeti kutatás során a folyosó feltöltésében talált vakolattöredékeken vörös és fekete színnel, freskó technikában festett falképek maradványai is elkerültek. Jelentőségüket növeli, hogy az egyik mustrába 1568-as bekarcolt évszám olvasható, tehát annál korábban keletkeztek. A vörös színű körökben festett fekete motívumok felületén több bekarcolás is olvasható, tehát véleményünk szerint egy lábazatfestés részletei lehettek, amely elérhető magasságban helyezkedett el. A kolostor első emeletén, illetve a sekrestyéből az emeleti kápolnába és a lettnerre vezető késő gótikus ajtók szemöldökgyámos kökeretének felületén többretegű fehér meszelésen faszénnel színeztet – majdnem fekete színű – festés látott napvilágot, amely feltehetően a templom 17. századi kifestése idején készült.

A kolostor legjelentősebb barokk kori falképe a nyugati szárny lépcsőházának boltozatán található Dorffmaister freskó. A lépcsős emelvényen álló feszület tövénél térdel a sebeit mutató Szent Ferenc, körülöttük angyalok sokasága. A csegelyekben négy, grisaille technikával festett ferences szent mellképe látható. Ezt a felületet Velledits Lajos restaurálta 2002-ben.³⁷

³⁷ Velledits Lajos: Sopron bencés kolostor. Dorffmaister István freskójának restaurálása. *Műemlékvédelmi Szemle* 2002. 2. Szerk. F. Mentényi

30. kép. Periodizációs alaprajz az épületegyüttesről.

- A) Barokk főoltár
- B) Barokk mellékoltárok
- C) Barokk szószék
- D) Középkori (Kapisztrán) szószék
- E) Torony
- F–G) Storno Ferenc 19. századi mellékoltárai
- H) Barokk sekrestyeelőtér
- I) Középkori kápolna, melyet a 17. században sekrestyévé alakítottak
- J) Káptalanterem

Színek:
 barna – 1260 körül
 narancssárga – 1280 körül
 citromsárga – 1340–1406
 piros – 1380 körül
 kék – 15. század 2. fele
 zöld – 1661

19. századi festett dekorációkról csak kevés ismerettel rendelkezünk. Tudjuk, hogy a folyosók boltozatát egyszerű sávós és sablonált mustrákból álló, enyves technikájú díszítőfestés fedte, illetve ismerjük a keleti szárny lépcsőházának kisméretű falképeit. Meglepetésnek számított viszont, hogy a nyugati lépcsőháztól délre eső második cella boltozatát és oldalfalait is falképek díszítették. Boltozatának közepén kerek mezőben, sárga alapszínen a vörös szín különböző árnyalataival festve Apollón istent ábrázták. Fejét babérkoszorú díszíti, kezében lírát tart, mellette tegez fekszik a földön. E kép körül és a falakon gazdag, baldachinszerű, bojtos drapériafestés töredékei maradtak fenn, melyek alapján keletkezésük korát a 19. század első harmadára, közepére tesszük.

Összességében tehát egy rendkívül gazdag és bonyolult festészeti rendszer és periodizáció körvonalazódik a kutatások alapján, és ezek eredményei jelentősen hozzájárulhatnak a művészettörténeti kutatások sikeréhez, az épületegyüttes történetének jobb, pontosabb megismeréséhez. A régészeti, művészettörténeti vizsgá-

latokkal párhuzamosan, azzal összhangban végzett munka, együtt gondolkodás a nehéz körülmények ellenére is rendkívül jelentős eredményeket hozott, sok nyitott kérdésre adott választ. Nem várt meglepetés volt, hogy sem középkori, sem kora újkori figurális ábrázolás nem került elő és nagy valószínűséggel állítható, hogy nem is készült a templomban. Történeti korokon átívelő, a kor divatja szerint megújuló intenzív színezései viszont felhívják a figyelmet arra a tényre, hogy a középkor világa rendkívül színes volt, és a kőfelületek a legkritikább esetben maradtak nyersen. Közös kutatásaink egyetlen fontos kérdésre nem tudtak egyértelmű választ adni. Kapcsolható-e a kolostor területén korábban feltárt és Szakál Ernő által rekonstruált szentélyrekesztő a diadalívnél megmaradt csonkokhoz?³⁸ Megtálatuk ugyan a letnerre vezető ajtó kijáratát a déli mellékhajó keleti falán, és jól tanulmányozhatók az egykor itt állt szentélyrekesztő levésett maradványai is, de jelen ismereteink szerint nehezen képzelhető el, hogy ez az építmény, melyet korábban grafikusán és modell formában

Klára, Budapest, Országos Műemlékvédelmi Hivatal, pp. 121–125.; Gaylhoffer-Kovács 2022. pp. 302–305.

³⁸ Nemes 1994. pp. 258–260.; Takács Ágoston: A soproni középkori ferences templom szentélyrekesztője. *Communications Archæologica Hungariæ* 2021. Szerk. Szenthe Gergely, Budapest, 2023, Magyar Nemzeti Múzeum, pp. 107–135.

rekonstruáltak, e térben állhatott. Ezt a feltételezést erősítik a restaurátori megfigyelések, miszerint a diadalívnél álló maradványok kőanyaga egészen más, mint a Soproni Múzeumba került töredékeké, és az a minimális mennyiségű festék, amely a porózus, lyukacsos szerkezetű kővön fennmaradt, nem egyezik meg a templomban feltárt kora és késő gótikus kifestésekével. Ebben az esetben is további geológiai, illetve laboratóriumi vizsgálatok erősíthetik, vagy akár cáfolhatják meg feltételezéseinket. E kérdésben rendkívül fontos eredményeket hoztak a 2009–2010-ben végzett, Gabrieli Gabriella és Nemes András által vezetett ásatások. Megállapították, hogy a templomot eredetileg nem lettnerrel tervezték, mivel kiderült, hogy a diadalív pillérkötegei lefutottak az alapokig. Az alapozást ekkor fel is tárták. A lettner tehát tervváltozás következtében épült meg. Ez akár lehet építés közben történt változtatás, de akár hosszabb idő is eltelhetett a megvalósításig. A 2002-ben feltárt újabb lettner-töredékeken ugyanis már fennmaradtak vörös színezés maradványai. Hasonlóan problematikus az a két középkori figurális kőfaragvány is, amelyek szintén az ásatások során kerültek felszínre. Véleményünk szerint Szent Margit legendájának két jelenete látható rajtuk, és inkább köthetők a Szent György templom kaputimpanonjának hasonló ikonográfiájú faragványaihoz. E hipotézist a Szent György templom homlokzatán 2017-ben végzett kutatásaink során tovább pontosítottuk, majd a 2019–2020-ban végzett felújítási munkák során Nemes András pontos méréseket végezhetett és megállapította, hogy a megtalált dombormű belefér a keretbe, illetve az egyes reliefsorokat elválasztó profil – negyed horony – is megegyezik a helyben maradt és előkerült faragványokon.

A 3. képet Horváth Zoltán, Szilágyi Gáborné és Lángi József készítették, a 30. kép Nemes András és Gabrieli Gabriella munkája, a többi felvételt a szerző készítette.

IRODALOM

- BARCZA Leánder (1926): *A soproni bencés templom és székház. Adatok főleg a templom történetéhez Sz. Ferenc halálának 900 éves jubileuma alkalmából.* Kézirat.
- BARTOS György (1994): Megjegyzések a soproni ferences templom építéstörténetéhez. In Haris Andrea (szerk.): *Koldulórendi építészet a középkori Magyarországon.* Budapest, Országos Műemlékvédelmi Hivatal, pp. 177–194.
- CSATKAI Endre (1953): *Sopron és környéke műemlékei.* Budapest, Akadémia Kiadó.
- CSEMEGI József (1963): Mikor épült a soproni volt ferences kolostor káptalanterme? *Soproni Szemle* 17. évf. 2. sz. pp. 97–113.
- GALAVICS Géza (2008): Festők és metszetelőképek a késő reneszánsz Magyarországon. In Mikó Árpád – Verő Mária – Jávor Anna (szerk.): *Mátyás király öröksége. Késő reneszánsz művészet Magyarországon (16–17. század)* II. kötet. A Magyar Nemzeti Galéria kiadványai 2008. 4. Budapest, pp. 55–85.
- GARAS Klára (1955): *Magyarországi festészet a XVIII. században.* Magyarországi barokk festészet II. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- GAYLHOFFER-KOVÁCS Gábor (2022): Sopron, volt ferences, ma bencés plébániatemplom (Kecske-templom). In Jernyei Kiss János (szerk.): *Barokk freskófestészet Magyarországon* III. Budapest, MMA Kiadó, pp. 292–305.
- Dr. GERECZE Péter (1906): A műemlékek helyrajzi jegyzéke és irodalma. In Báró Forster Gyula (szerk.): *Magyarország műemlékei.* II. kötet., Budapest.
- GOMBOSI Beatrix (2008): *Köpoenyeges Mária ábrázolások a középkori Magyarországon. Schutzmantelmadonnen aus dem mittelalterlichen Ungarn.* Devotio Hungarorum 11. Szeged, Szegedi Tudományegyetem BTK, Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék.
- GRÁSZLI Bernadett – KISS Melinda (2013): *Egy művészcsalád története. A soproni Storno család munkássága és műgyűjteménye.* Sopron, Soproni Múzeum Alapítvány.
- GYULAI Rudolf (1907): Soproni templomunk. In Erdélyi László (szerk.): *A pannonhalmi Szent Benedek-Rend története.* V. kötet. Budapest, 1907, Szent István Társulat, pp. 270–275.
- HARIS Andrea (2011): Értékvédelem vagy újdonságérték? A soproni bencés templom XXI. századi „műemlékvédelme”. *Műemlékvédelem* LV. 2011/3, pp. 215–221.
- HÁZI Jenő (1961): A soproni ferences templom jötevője. *Soproni Szemle* 15. évf. 4. sz. pp. 308–316.
- HEIMLER Károly (1939): *Sopron belvárosa.* Sopron műemlékei I. kötet. Sopron, Soproni Városszépítő Egyesület.
- HÖFLER, Janez Hrgs. (1995): *Gotik in Slowenien Katalog zur Ausstellung der Narodna Galerija, Ljubljana,* 1. Juni bis 1. Oktober 1995. Ljubljana, Narodna Galerija.
- JUHÁSZ Györgyi – LÁNGI József (2002): A rábatöttösi Szent Cecília-templom falképeinek restaurálása. *Műemlékvédelem* 2002. 3. pp. 152–153.
- KARÁCSONYI János (1924): *Szent Ferencz rendjének története Magyarországon 1711-ig.* Budapest, Magyar Tudományos Akadémia.
- KOSTYÁL László – ZSÁMBÉKI Mónika szerk. (1997): „Stephan Dorffmaister pinxit”. *Dorffmaister István emlékkiállítás. Gedenkausstellung von Stephan Dorffmaister.* Szombathely–Eisenstadt–Sopron–Zalaegerszeg. Katalógus és tanulmánykötet. Zalaegerszeg–Szombathely.

- KÜHLENTHAL, Michael (1993): A regensburgi Dóm restaurálása: régészet, épületkutatás, a festésmaradványok vizsgálata. *Műemlékvédelmi Szemle* 1993. 2. Szerk. F. Mentényi Klára, Budapest, Országos Műemlékvédelmi Hivatal.
- LÁNGI József (1995): A mesztegnyői ferences templom falképei és berendezése. *Műemlékvédelmi Szemle* 1995. 1–2. Szerk. F. Mentényi Klára, Budapest, Országos Műemlékvédelmi Hivatal, pp. 229–264.
- LÁNGI József (2013): A türjei premontrei prépostság templomának falkép-restaurátori kutatása. In Szentési Edit – Mentényi Klára – Simon Anna (szerk.): *Kő kövön – Stein auf Stein. Dávid Ferenc 73. születésnapjára I. – Festschrift für Ferenc Dávid. I.* Vince Kiadó, pp. 459–474.
- LÁNGI József (2022): A türjei premontrei prépostság templomában végzett festőrestaurátori kutatások és a falképek részleges feltárása és helyreállítása (1987–2004). In Horváth Bence János O.Prem. – Boldvai Márton Bertalan O.Prem. – Rátkai Martin (szerk.): *A Csornai Premontrei Prépostság türjei templomának felújítása és renoválása.* Csorna, 2022, Csornai Premontrei Prépostság, pp. 13–41.
- LŐVEI Pál (1997): Id. Storno Ferenc emlékkiállítás Sopronban. *Műemlékvédelmi szemle* 1997. 1–2. pp. 199–210.
- MAROSI Ernő (1973): A 14–15. századi magyarországi művészet európai helyzetének néhány kérdése. *Ars Hungarica.* Szerk. Tímár Árpád, Budapest, Akadémia, pp. 25–66.
- MAROSI Ernő szerk. (1987): *Magyar művészet 1300–1470.* Budapest, Akadémia.
- MIKÓ Árpád – TAKÁCS Imre szerk. (1994): *Pannonia Regia, Művészet a Dunántúlon 1000–1541. Kunst und Architektur in Pannonien 1000–1541.* Budapest, Magyar Nemzeti Galéria.
- MORSBACH, Peter Hrsg. (1989): *Der Dom zu Regensburg. Ausgrabung, Restaurierung, Forschung.* München–Zürich, Verlag Schnell & Steiner, Mustra 2009. Válogatás az Örökségvédelem 2009. évi eredményeiből. Szerk. Ghyczy Gabriella, Budapest, Kulturális Örökségvédelmi Hivatal.
- NEMES András (1994): *Sopron bencés templom és káptalanterem.* TKM füzetek 496. Budapest.
- NEMES András (2008): *A soproni bencés templom és kolostor.* Sopron.
- NEMES András (2011): *A soproni ferences-bencés templom és kolostor.* Sopron.
- NEMES András – GABRIELI Gabriella (2012): A soproni ferencesek kápolnája és káptalanterme (építéstörténeti vázlat). *Soproni Szemle* 66. évf. 1. sz. pp. 49–63. *Österreichische Zeitschrift für Kunst-, und Denkmalpflege* (1978) 32. (1978/3), Österreichisches Bundesdenkmalamt, Wien.
- PÁLFFY Géza (2013): A Szent Korona a 17. századi Sopronban. *Soproni Szemle* 67. évf. 4. sz. pp. 400–411.
- PÁLFFY Géza: (2014): *A Szent Korona Sopronban. Nemzeti kincsünk soproni emlékhelyei.* Sopron–Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára–MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet.
- PROKOPP Mária (1983): *Italian Trecento influence on murals in East Central Europe, particularly Hungary.* Budapest, Akadémia Kiadó.
- RÓMER Ferencz Flóris (1874): *Régi falképek Magyarországon.* Monumenta Hungariae Archeologica III. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Archeológiai Bizottsága.
- RADOCSAY Dénes (1954): *A középkori Magyarország falképei.* Budapest, Akadémia.
- SERES László (2002): Sopron, bencés templom. 15–17. századi díszítőfestés. *Műemlékvédelmi Szemle* 2002. 2. Szerk. Mentényi Klára, Budapest, Országos Műemlékvédelmi Hivatal, pp. 117–120.
- SZILÁRDFY Zoltán (2005): Barokk ikonográfiai típusok Szent Ferenc rendjének művészetében. In Öze Sándor – Medgyesy-Schimkli Norbert (szerk.): *A ferences lelkiség hatása az újkori Közép-Európa történetére és kultúrájára II.* Piliscsaba–Budapest, PPKE BTK–ME-TEM.
- TAKÁCS Ágoston (2023): A soproni középkori ferences templom szentélyrekesztője. *Communicationes Archaeologicae Hungariae* 2021. Szerk. Szenthe Gergely, Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum, pp. 107–135.
- VELLEDITS Lajos (2002): Sopron bencés kolostor. Dorffmaister István freskójának restaurálása. *Műemlékvédelmi Szemle* 2002. 2. Szerk. F. Mentényi Klára, Budapest, Országos Műemlékvédelmi Hivatal, pp. 121–125.
- WEIS, Karl (1863): Die gotische Benediktiner-Kirche in Ödenburg. *Jaahrbuch d. K. K. Central Comission* 1863. pp. 339–347.

Lángi József

Falkép-restaurátor

Sanctus Lucas Kft.

8000 Székesfehérvár, Liptói u. 15.

Tel.: +36-30-518-4142

E-mail: stlucas.falkep@gmail.com